

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **ТИПОЛОГІЯ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ ПРОСТИХ ДВОСКЛАДНИХ
РЕЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу, групи 8.035 - 2-у
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

_____ Н. О. Мезенцева

Керівник _____ д-р філол. наук,
проф. Р. О. Христіанінова

Рецензент _____ канд. філол. наук,
доц. О. В. Меркулова

Запоріжжя
2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет філологічний

Кафедра української мови

Рівень вищої освіти *магістр*

Спеціальність 035 “Філологія”

Освітня програма “Українська мова та література”

Спеціалізація 035.01 “Українська мова та література”

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

_____ Р. О. Христіанінова

“ _____ ” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Мезенцевій Наталії Олександрівні

1. Тема роботи *Типологія головних членів простих двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара*, керівник роботи Христіанінова Раїса Олександрівна, доктор філологічних наук, професор, затверджені наказом ЗНУ від 07 лютого 2018 року 239-с.
2. Термін подання студентом роботи – 03 грудня 2019 року.
3. Вихідні дані до роботи: Гончар О. Т. Твори: у 6 т. / вступ. ст. проф. В. В. Фащенко. Київ : Дніпро, 1979. Т. 5. 518 с.; *наукові праці І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, Р.О. Христіанінової К. Ф. Шульжука та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
  1. *Погляди різних мовознавців на типологію головних членів простих двоскладних речень у сучасній українській мові.*
  2. *Типи присудків у текстах творів Олеся Гончара.*
  3. *Види підметів у мовотворчості Олеся Гончара.*
  4. *Статистичний аналіз.*
  5. *Консультанти розділів роботи*

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	проф. Христіанінова Р. О.	05.09.2018	05.09.2018
Перший розділ	проф. Христіанінова Р. О.	10.12.2018	15.12.2018
Другий розділ	проф. Христіанінова Р. О.	20.05.2019	23.05.2019
Третій розділ	проф. Христіанінова Р. О.	15.09.2019	18.09.2019

Висновки	проф. Христіанінова Р. О.	14.11.2019	16.11.2019
----------	---------------------------	------------	------------

6. Дата видачі завдання – 03 вересня 2018 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

<i>№ з/п</i>	<i>Назва етапів дипломної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень – жовтень 2018 р.	
2.	Добір фактичного матеріалу	Листопад – грудень 2018 р.	
3.	Написання вступу	Січень 2019 р.	
4.	Підготовка розділу 1 «Типи підметів у сучасній українській мові»	Лютий. 2019 р.	
4.	Написання розділу 2 «Типи підметів у малій прозі Олесея Гончара»	Березень – квітень 2019 р.	
5.	Підготовка розділу 3 «Типи присудків у сучасній українській мові»	Травень – червень 2019 р.	
	Написання розділу 4 «Типи присудків у малій прозі Олесея Гончара»	Липень – серпень 2019 р.	
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Вересень – жовтень 2019 р.	
8.	Формулювання висновків	Листопад – грудень 2019 р.	
8.	Захист роботи	Січень 2019 р.	

Студент

Н. О. Мезенцева

Керівник роботи

Р. О. Христіанінова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

Л. М. Стовбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра “Типологія головних членів двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара” містить 71 сторінка. Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано 2320 присудків та 2456 підметів. Опрацьовано 61 наукове джерело.

Об’єктом дослідження є типологія підметів та присудків простих двоскладних речень у сучасній українській мові.

Предметом дослідження є типологія головних членів простих двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара.

Метою роботи є дослідження особливостей функціонування різних типів підметів та присудків у малій прозі Олеся Гончара.

У роботі для виконання поставленої мети було використано такі **методи** дослідження: описовий (для характеристики типів присудків у сучасній українській мові та конкретно у малій прозі Олеся Гончара), метод компонентного аналізу (для визначення особливостей будови досліджуваних одиниць), статистичний метод (для виявлення правил розподілу типів присудків у малій прозі Олеся Гончара).

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) виявити головні члени простих двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара;
- 2) класифікувати їх за обраною типологією;
- 3) дослідити особливості та частоту використання кожного з типів підметів та присудків.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше на матеріалі малої прози Олеся Гончара досліджується типологія головних членів простих двоскладних речень. У роботі вперше подається статистичний аналіз типів підметів та присудків у творчому доробку письменника.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані в школах різних типів на уроках української мови при вивченні розділу “Синтаксис”

Ключові слова: ПІДМЕТИ, ПРИСУДКИ, ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ТИП, МАЛА ПРОЗА.

ABSTRACT

Bachelor's thesis Typology of the principal terms of simple two-syllable sentences used in Short Story by Oles Gonchar contains 66 pages. To fulfill the thesis 2320 predicates and 2456 subjects units were selected, 61 scientific sources were studied.

The **object** of the study is typology of the principal terms of simple two-syllable sentences in the modern Ukrainian language.

The **subject** of the study is the typology of the principal terms of simple two-syllable sentences in short story by Oles Gonchar.

The **aim** of the paper is to study the peculiarities of the functioning of various types of predicates and subjects in in short story by Oles Gonchar.

Achievement of the set objective involves the following **tasks**:

- 4) to find the principal terms of simple two-syllable sentences in short story by Oles Gonchar;
- 5) to classify them according to the chosen typology;
- 6) to study the features and frequency of use of each type of subjects and predicates.

In this paper, the following research **methods** were used to perform the set objective: descriptive method (for the characterization of types of predicates in contemporary Ukrainian and specifically in in short story by Oles Gonchar), the method of component analysis (for determining the features of the structure of the studied units), the statistical method (for the identification of distribution rules of types of predicates in flash fiction of Oles Gonchar, as well as to identify links and establish trends in the functioning of the types of predicates in the writer's formation of new words and expressions).

The **scientific novelty** of the paper consists in the fact that for the first time on the material of the in short story by Oles Gonchar the typology of the predicates of the modern Ukrainian literary language is investigated. The paper presents for the first time a statistical analysis of the types of subjects and predicates. In the creative work of the writer.

Application Field. The results of the paper can be used in different types of schools in Ukrainian language lessons when studying the section "Syntax".

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТИПИ ПІДМЕТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:	
1.1 Поняття про підмет у сучасній українській мові.....	10
1.2 Простий підмет.....	13
1.3 Складений підмет.....	15
РОЗДІЛ 2. ТИПИ ПРИСУДКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:	
2.1 Простий дієслівний присудок	18
2.2 Складений присудок	21
2.2.1 Складений дієслівний присудок.....	23
2.2.2 Складений іменний присудок.....	26
2.2.3 Складений інфінітивний присудок	33
2.2.4 Складений прислівниковий присудок	34
2.3 Складний присудок.....	39
РОЗДІЛ 3. ТИПИ ПІДМЕТІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА:	
3.1 Простий підмет у малій прозі Олеся Гончара.....	44
3.2 Складений підмет у малій прозі Олеся Гончара.....	47
РОЗДІЛ 4. ТИПИ ПРИСУДКІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА:	
4.1 Простий дієслівний присудок у малій прозі Олеся Гончара.....	49
4.2 Складений дієслівний присудок у малій прозі Олеся Гончара.....	52
4.3 Складений іменний присудок у малій прозі Олеся Гончара.....	57
4.4 Складений прислівниковий присудок у малій прозі Олеся Гончара.....	59
4.5 Складний присудок у малій прозі Олеся Гончара.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Творчість Олеся Гончара постійно перебуває в колі наукових інтересів вітчизняних лінгвістів. Мова творів письменника досліджується у різних аспектах: особливості функціонування фразеологічних одиниць (Ю. І. Кохан, Л. Ф. Щербачук, П. Є. Мишуренко), авторські неологізми (М. С. Разумейко, Г. І. Богуцька, Є. С. Регушевський), позасловникова лексика (С. І. Головащук), діалектизми (А. Т. Сизько). Та незважаючи на таке різноманіття, досі немає ґрунтовного дослідження синтаксичних особливостей мовотворчості Олеся Гончара, зокрема малої прози, тому **актуальність** обраної теми зумовлює потреба комплексного дослідження типології головних членів двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара, їх кількісного аналізу, а також значимість творчого доробку письменника та його провідна роль у розвитку української літературної мови. Доцільність дослідження мотивується недостатнім ступенем вивчення синтаксичних особливостей, а саме головних членів двоскладних речень, у мовотворчості письменника.

Мета розвідки – дослідити особливості функціонування різних типів головних членів двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) виявити головні члени двоскладних речень у малій прозі Олеся Гончара;
- 2) класифікувати їх за обраною типологією;
- 3) дослідити особливості та частоту використання кожного з типів присудків.

Об'єкт дослідження – типи головних членів речення в сучасній українській мові.

Предметом дослідження є типи головних членів двоскладних речень та засоби їх вираження у малій прозі Олеся Гончара.

Джерельною базою дослідження слугує укладена картотека, яка містить 2456 підметів та 2320 присудків, дібраних із оповідань та новел Олеся Гончара.

Методи дослідження. Для характеристики головних членів двоскладних речень у сучасній українській мові та конкретно у малій прозі Олеся Гончара використано *описовий* метод. Задля визначення будови досліджених одиниць залучено метод *компонентного аналізу*. Застосовано також *метод кількісного аналізу* і *зіставний* метод.

Наукова новизна дослідження. Уперше досліджено типологію головних членів двоскладних речень, уживаних у новелах та оповіданнях О. Гончара та подано їх кількісний аналіз.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження знайдуть застосування в шкільній практиці на уроках української мови, під час викладання синтаксису простого речення в закладах вищої освіти. Матеріали роботи можуть бути використані як приклади у процесі укладання підручників та посібників.

РОЗДІЛ 1

ТИПИ ПІДМЕТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

1.1. Поняття про підмет у сучасній українській мові

Підмет є одним із складників предикативного центру двоскладного речення. Він виступає у ролі представника предиката судження. Найпоширенішим підходом до обґрунтування синтаксичної природи підмета раніше вважали потрактування російського мовознавця О. Шахматова, який зазначав, що цей головний член речення у граматичному плані є незалежним, а також панівним, адже присудок завжди залежить від підмета, виражаючи одну з його ознак (якість, стан, дію та ін.). Незважаючи на те, що Ф. Ф. Буслаєв, О. О. Потебня, О. М. Пешковський надавали перевагу присудку і вважали його найголовнішим, О. Шахматов дотримувався координально протилежної думки, вважаючи, що присудок виділяється через опозицію до підмета і навпаки.

Ф. П. Фортунатов вважає підмет єдиним головним членом. На його думку, “несамостійна за значенням частина закінченого словосполучення представляє присудок речення, а самостійна за значенням частина того ж словосполучення є підметом речення” [49, с. 183]. Російського мовознавця підтримує С. О. Карцевський: “...підмет – це абсолютне зумовлене при предикаті” [21, с. 27; 32.]. Обов’язкове узгодження присудка з підметом у мовах номінативного ладу, тобто формальна залежність присудка від підмета є одним з основних аргументів на користь первинності підмета.

У сучасному мовознавстві ґрунтовне вивчення підмета як головного члена речення зумовлене необхідністю розв’язання багатьох лінгвістичних питань, що так або так причетні до нього. Насамперед слід з’ясувати ступінь відповідності і співвідношення логічної категорії суб’єкта з граматичною категорією підмета, а також синтаксичні та морфологічні способи його вираження та взаємопротиставлення і взаємовизначення підмета і присудка.

І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, дотримуючись поглядів В. В. Виноградова щодо предикативності, розглядають її як поєднання модальності, персональності, часовості. Отже, підмет і є основним способом вираження персональності, що перебуває у координаційному зв'язку з присудком.

Усі ці питання вітчизняні мовознавці потрактовували з точки зору лінгвістичних та загальнофілософських концепцій. На противагу їм представники логіко-граматичного напрямку, які тісно пов'язували або навіть ставили у залежність граматичні поняття від логічних (суб'єкт з підметом, присудок з предикатом, речення з судженням), вважали, що головну роль відіграють логічні поняття та обґрунтували визначення речення як синтаксичної одиниці.

М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко, С. Я Єрмоленко слушно зазначають, що чітко визначена двочленна структура речення, яка спирається тільки на логічне судження, не здатна охопити усі синтаксичні конструкції та різноманітність мовних фактів. Закріплення мовними засобами протиставлення, яке має місце в структурі логічного судження, спонування і питання між логічним суб'єктом як поняттям про підмет, є не чим іншим, як виконання основної мовної функції - комунікативної.

У традиційному вченні про члени речення підмет розглядають як компонент із семантико-синтаксичною функцією суб'єкта, що визначається на основі семантико-синтаксичних відношень та відтворює явища позамовної дійсності і не має нічого спільного з формально-синтаксичною функцією підмета, зумовленою предикативним зв'язком. Проте водночас наголошено на певній співвідносності між функціями обидвох рівнів. У позиції підмета в таких випадках перебуває суб'єктна синтаксема. Подібні взаємозв'язки синтаксеми і члена речення не є абсолютно закономірними, бо в ролі підмета можуть виступати синтаксеми з типовим суб'єктним значенням і синтаксеми із об'єктним значенням, що набувають у позиції підмета суб'єктних відтінків.

Підмет, постаючи основною граматичною категорією вираження значення об'єкта, у семантичному плані є багатозначним. Однією з основних семантичних ознак є агентивність, а саме здатність позначати реальний або нереальний предмет чи особу.

Отже, погляди мовознавців щодо тлумачення підмета як головного члена речення практично збігаються. У сучасному українському мовознавстві традиційно виділяють два види підметів: простий та складений.

1.2. Простий підмет

З огляду на спосіб вираження як одну з найвиразніших диференційних ознак виокремлюють прості та складені підмети. Розмежування цих двох типів досить умовне, а отже, у мовознавстві немає їхніх чітких визначень. Майже в кожному теоретичному підручнику подано визначення простого підмета. Б. М. Кулик та М. П. Івченко вважають простим підметом член речення, який виражений одним словом ” [10, с. 167]. Таке визначення, на нашу думку, є неточним і не достатньою мірою відображає це поняття, адже науковці спираються лише на формальну ознаку. Думки про способи вираження простого підмета у представників традиційної та новітньої граматики переважно збігаються.

Основною умовою для підмета є вживання форми називного відмінка однини чи множини. У більшості випадків простий підмет виглядає саме так. Він виражений синтетично. Основним засобом його репрезентації в реченні є іменник у називному відмінку. І. Р. Вихованець значно розширює коло використання такої форми, виділяючи первинні іменники (власне-іменники) і вторинні іменники (невласне-іменники, тобто субстантивовані слова та інші елементи, вжиті у значенні іменника [6, с. 65] Мовознавець поділяє субстантивовані слова на два різновиди. Перший – слова частини мови з транспонованими морфологічними категоріями роду, які при переході в іменник трансформуються в самостійні. До першого різновиду належать

числівники, прикметники, дієприкметники, займенники, займенникові прикметники. До другого – компоненти, що мають менший ступінь субстантивації (особові форми дієслів, частки, вигуки). На думку І. Р. Вихованця, неозначена форма дієслова також підлягає частковій субстантивації, переходячи у звичну для іменника позицію підмета.

Займенник так само досить часто використовують для вираження простого підмета. М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко, С. Я. Єрмоленко поділяють займенники на три групи, зважаючи на їх функціонування в ролі підмета. До першої групи належать “співвідносні з іменниками займенники, що мають узагальнено-предметне значення, і вживання в ролі простого підмета або додатка для них є прямою і основною синтаксичною ознакою” [41, с. 49]. Сюди мовознавці зараховують питально-відносні займенники *хто, що*, неозначені займенники *будь-що, будь-хто, хтось, щось, дещо, дехто*, заперечні займенники *ніхто, ніщо*, означальний займенник *сам*. Другу групу складають займенники, що співвідносяться з числівниками із узагальнено-кількісним значенням. У реченні вони можуть виступати в ролі простого підмета або як частина складеного. До них належать вказівний займенник *стільки* та питально-відносний займенник *скільки*. До третьої групи належать займенники, які співвідносяться з прикметниками і основною синтаксичною роллю яких є функція означення. А. П. Грищенко зазначає, що в українській мові подібні підмети поширені в поєднанні з різними типами присудків, але найбільш логічним буде вживати їх зі складеними іменними присудками. Основною функцією займенника є називання особи чи предмета, про який говорилося раніше. Тільки у зв’язному мовленні чи тексті займенники називають речі чи ознаки. З огляду на це можна стверджувати, що слова, які належать до цієї частини мови, цілком підходять для ролі підмета.

У ролі простого підмета можуть також виступати кількісні, порядкові та збірні числівники. Порядкові числівники вживаються в ролі простого підмета в тому випадку, коли субстантивуються в контексті, а кількісні числівники – коли в реченні говориться про числа чи кількість. Збірні числівники зазвичай

вимагають при собі залежних іменників і тоді входять до структури складеного підмета чи додатка [39 с. 51]. У прикметників та наближених до них дієслівних форм, а саме дієприкметників, так само є змога виступати в ролі простого підмета, що зумовлено їхньою здатністю субстантивуватись. Найчастіше бувають простим підметом повністю субстантивовані прикметники і дієприкметники.

Ще одним способом вираження простого підмета є інфінітив. Представники новітньої граматики, зокрема І. Р. Вихованець, наголошують на походженні інфінітива, кваліфікуючи його як утворення віддієслівного імені. За своїми граматичними ознаками неозначена форма дієслова належить до дієслівно-іменних форм, а її здатність називати дію відображає залишки іменних ознак [7 с. 73]. У реченнях з інфінітивом-підметом зазвичай вживають інфінітивний присудок або присудок виражений абстрактним іменником.

Субстантивовані слова, що належать до незмінних частин мови, також можуть виконувати роль простого підмета, переважно в усному мовленні. Проте їхня форма залишається незмінною.

Отже, погляди сучасних граматистів та представників традиційної граматики щодо визначення простого підмета як синтаксичної категорії практично збігаються. У плані вираження підмет не обмежується формою називного відмінка іменників, кількісних числівників, займенників, а й може включати дієслівні, прикметникові, числівникові форми. Службові частини мови (сполучники, прийменники, частки, вигуки, звуконаслідувальні слова), субстантивуючись, також уживані в ролі простого підмета.

1.3. Складений підмет

Складені підмети утворюються шляхом поєднання двох чи більше повнозначних слів, а також можуть доповнюватися словами, що належать до службових частин мови.

Для них обов'язковою є наявність семантично недостатнього слова, яке самотійно не може слугувати назвою певного явища, предмета, ознаки,

процесу, кількості, а отже, й не може бути підметом [14, С 95.]. П. С. Дудик та Л. В. Прокопчук виділяють декілька способів вираження складеного підмета [14]. Найбільш поширеними є такі форми як: поєднання іменника, граматична форма якого зумовлена числівником (опорним словом), та числівника (неозначено-кількісного, порядкового, збірного) у формі називного відмінка, а також поєднання іменника чи іншої субстантивованої частини мови у формі родового відмінка з прийменником з та числівника або займенника у формі називного відмінка. У ролі складеного підмета можуть виступати сполучення слів, що виражають значення сумісності у виконанні дії та складаються з іменника або займенника у формі орудного відмінка з прийменником з та іменника або займенника у формі називного відмінка, сполучення неозначеного займенника з прикметником, сполучення слів з метафоричним значенням, сполучення з іменниками *кінець*, *решта*, *ряд*, *початок* та ін., а також поєднання слів, у яких немає жодного слова в називному відмінку.

І. Р. Вихованець виділяє низку структур, що об'єднані значенням кількості. “Такі підметові структури суттєво відрізняються від усіх попередніх, маючи інші формальні ознаки компонентів: іменник зрідка виступає в називному відмінку, а частіше – у родовому і завжди у формально залежній від числівника позиції” [7, с. 55]. На думку мовознавця, такі іменникові сполучення можна поділити на три види. До першого належить поєднання іменника у формі родового відмінка множини та відчислівникового іменника із кількісним значенням. Другу групу складають сполучення іменників у формі родового відмінка множини та іменників, що мають значення згуртованості (сукупності). До третьої групи І. Р. Вихованець відносить поєднання іменників у формі родового відмінка однини та іменників зі значенням ступеня чи міри. Більшість представників традиційної граматики виділяють такі самі способи вираження складеного підмета.

І. Р. Вихованець підкреслює, що складений присудок “являє собою синтаксично нечленовану, цілісну сполуку” [6, с. 65]. На думку мовознавця, найчастіше його роль виконують поєднання іменника у називному відмінку з

іменниками в орудному відмінку у поєднанні з прийменником з та кількісно-іменникові сполуки, які утворюються шляхом поєднання іменника та числівника у формі називного відмінка. І. Р. Вихованець відносить до особливих способів вираження складеного підмета поєднання слів, жодне з яких не має форми називного відмінка. Думка про те, що форма кличного відмінка не може виступати членом речення, є панівною в українському мовознавстві. Але слід зауважити, що в називного та кличного відмінків наявні одні й ті самі ознаки: наявність елементів форми координації, типових для предикативного зв'язку та двобічний зв'язок з присудком. Однією з найпростіших форм вираження складеного підмета, на думку І. Р. Вихованця, є лексичне словосполучення, яке означає нечленовані поняття, маючи при цьому широку сферу номінації [6, С. 76]. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська та І. Р. Вихованець виділяють окремий тип складеного підмета – асоціативний, що являє собою поєднання відмінкових форм називного й орудного відмінка з прийменником з (зі). Такий вид підмета є омонімічним до додатка, який виражений орудним відмінком, та простого підмета. “Соціативний підмет – перехідне явище в системі форм номінативного підмета, оскільки він властивий таким двоядерним реченням, які близькі до простих двоядерних речень ускладненого типу” [43, с. 107].

Отже, погляди вітчизняних мовознавців щодо визначення підмета у сучасній українській мові практично збігаються. Підмет як синтаксичний елемент двоскладного речення має можливість реалізуватись у двох видах. Простий підмет складається з одного слова, а значить завжди виражений синтетично. Найпоширеніший засіб його вираження – іменник у формі називного відмінка. Складений підмет має аналітичну структуру та достатню кількість форм вираження (поєднання різних частин мови, метафоричних конструкцій, сполучень слів, у яких відсутній компонент, що виражений формою називного відмінка).

РОЗДІЛ 2
ТИПИ ПРИСУДКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

2.1. Простий дієслівний присудок

Прості присудки є найпоширенішими в сучасній українській мові. За морфологічним вираженням вони завжди дієслівні. Їхнє лексичне і граматичне значення вміщені в одному слові чи словосполученні, тобто синтетично. Особові форми дієслова, виражаючи значення часу і способу та здійснюючи синтаксичний зв'язок з іншим головним членом – підметом, найбільшою мірою пристосовані до виконання функції присудка. Простий власне-дієслівний присудок виступає у формах теперішнього, минулого й майбутнього часу, а також у формах наказового та умовного способу [3, с. 77]. За способом формального вираження прості дієслівні присудки поділяють на лексично виражені (ненульові) і лексично не виражені (нульові). Лексично виражений простий дієслівний присудок постає основною формою розгляданого члена речення. Зазвичай у цій ролі функціонують особово-часові та особово-способові форми дієслова.

Представники традиційної та новітньої функційно-категорійної граматики однаково підходять до потрактування простого дієслівного присудка. Проте А. К. Мойсієнко виділяє спеціалізовані та неспеціалізовані форми простих присудків. Перші репрезентовані дієсловами будь-якого часу та способу: синтаксичний індикатив у формі теперішнього, минулого, або майбутнього часу; синтаксичні ірреальні способи – кон'юнктив та імператив. Щодо неспеціалізованих форм вираження простих присудків, то до них належать такі форми “які з'являються на комунікативному рівні вияву речення і не характерні для рівня узагальнених зразків” [24, с. 76]. Вони не використовуються у мові повсякчасно, а функціонують лише у розмовному та художньому стилях мови. До них належать: відмінювані форми дієслів відносного вживання, дієслівні лексикалізовані сполуки, прості ускладнені форми, неузгоджені форми. Відносно значення дієслів, що виконують роль присудка, не залежить від формальних чинників (закінчень). Воно напряду пов'язане з контекстом та ситуацією. Дієслівні лексикалізовані сполуки ще

називають перифрастичними. Вони здебільшого виражені стійкими сполуками слів (фразеологізмами), тому до них можна підібрати однодієслівний відповідник. “Лексикалізовані сполуки не безпосередньо називають предикативну ознаку, є образним чи описовим, вторинним засобом її вираження” [24, с. 77].

Прості дієслівні присудки здатні набувати додаткового граматичного значення завдяки ускладненню їхньої структури. Це може відбуватись завдяки лексичним повторам, синонімічним дієсловом, різноманітним часткам. Такі додаткові компоненти надають простому дієслівному присудку відтінків тривалості, вірогідності тощо.

А. П. Загнітко виділяє такі різновиди простого присудка: особово-дієслівний, інфінітивний, нульовий, вигуківий. “Їх виділення та диференціація ґрунтується на морфологічному вираженні та їх формальній репрезентації” [8, с. 150]. На думку мовознавця, нульовий присудок потребує особливої уваги. У реченні його показником виступає обставина місця, яка може бути виражена іменниково-прийменниковою конструкцією або прислівником. У науковій літературі такі конструкції називають аналітичними синтаксичними прислівниками.

І. Р. Вихованець пропонує установлювати синтаксичні ознаки нульового присудка шляхом його протиставлення з лексично вираженим присудком в однакових за складом двоскладних реченнях ” [6, с. 173]. Також ненульовий присудок можна замінити нульовим і навпаки. Подібні заміни не впливають на синтаксичну структуру двоскладного речення, але можуть з’являтися певні стилістичні відтінки. У витлумаченні А. П. Грищенка речення з лексично не вираженим дієслівним присудком не потребує ні контекстуальної, ні ситуативної компенсації, є еліптичними. Саме через те, що в них немає дієслівного присудка, який може бути схарактеризований як нульовий у межах відповідної структурної схеми речення, з підметом безпосередньо співвідносяться поширювачі присудка – прийменниково-іменникові

(займенникові) сполуки, які набувають значення предикативної ознаки, тобто присудка, у специфічному формально-лексичному вираженні [8, с. 410].

Речення з нульовим присудком – не односкладні, а двоскладні речення, у яких присудок фактично не відсутній, але відсутнє його морфологічне вираження ” [1, с. 148]. Такі двоскладні речення характеризуються наявністю одного обов’язкового компонента, а саме обставини місця, яка виражена прислівником місця або непрямим відмінком іменника з прийменником Цей обов’язковий компонент розкриває внутрішні синтаксичні зв’язки речень із нульовим присудком: обставина місця не пов’язується з жодним морфологічно вираженим членом речення, вона вказує на синтаксичний зв’язок із морфологічно невираженим, а отже, нульовим, присудком. Такі речення відрізняються від звичайних двоскладних лише лексичною невираженістю головного члена. Стосовно синтаксичних ознак нульового присудка, то вони встановлюються шляхом взаємопротиставлень з лексично вираженими присудками в аналогічних за своїм загальним складом реченнях. Синтаксичні одиниці з нульовим і ненульовим присудками – це варіанти одного структурного типу, а саме двоскладного речення. В окремих випадках нульовий присудок можна замінити ненульовим, тобто присудком, що має формальні (морфологічні) ознаки: *Санітарні підводи **внизу ліворуч!** – Санітарні підводи **стоять внизу ліворуч!*** (О. Гончар). Заміна нульового присудка ненульовим і навпаки не впливає на синтаксичну структуру двоскладного речення, але вона часто супроводжується зміною стилістичних відтінків. Різниця між розглядуваними варіантами того самого синтаксичного інваріанта – простого присудка – полягає в тому, що в одному випадку присудок морфологічно не виражений, тобто являє собою нульовий присудок, тоді як в іншому випадку маємо морфологічно виражений присудок (репрезентований особовою формою дієслова).

Ще одним різновидом простого дієслівного присудка є вигуково-дієслівний, або вигуковий. Р. Д. Швець наголошує на тому, що суть таких форм, як граматичної категорії, безперечно полягає в їх двоїстості. Це окремий

специфічний лексико-граматичний розряд слів становить особливу перехідну групу між дієсловом і вигуком. Дієслівно-вигукові форми зразка *стриб, штовх* відрізняються своєю морфологічною структурою від інших повнозначних слів тим, що вони не мають форм відмінювання і дієвідмінювання, досить обмежені у приєднуванні до них афіксів” [59, с. 150].

Отже, погляди сучасних граматистів та представників традиційної граматики на простий присудок у сучасній українській мові здебільшого збігаються.

2.2. Складений присудок

Складений присудок – це такий тип присудка, в якому лексичне та граматичне значення виражені окремо. У своїй структурі він містить основний та допоміжний (допоміжне дієслово, зв’язку) компоненти, другий може виконувати кілька функцій. По-перше, він виражає граматичне значення присудка, а відповідно і граматичне значення усього речення, тобто предикативність. По-друге, допоміжний компонент відтворює структуру складеного присудка та виступає засобом зв’язку між присудком і підметом.

А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та інші виділяють три види допоміжних компонентів: 1) абстрактні; 2) напіваабстрактні; 3) лексичні. До першого виду належить дієслово-зв’язка *бути*. На думку науковців, воно позбавлене конкретного лексичного значення. У формі теперішнього часу ця зв’язка матеріально не виражена, тобто є еліпсованою (її ще називають *нульовою*). Також до цього типу зв’язок належать: *являти собою, становити*. Напіваабстрактними називають допоміжні компоненти, які частково зберегли своє лексичне значення. До них належать, по-перше, дієслова зі значенням перетворення, виникнення (*ставати, робитися*), виявлення (*здаватися, вважатися*), називання (*називатися, іменуватися*), перебування (*перебувати, залишатися*). По-друге, дієслова із фазовим значенням, тобто такі, що означають початок, продовження (*тривання*) та

кінець дії (*почати* і синоніми на взір *кинутися, стати, припинити, кинути* тощо). По-третє, дієслова із модальним значенням, які виражають оцінку відношень між дією і діячем (оцінку дії з боку діяча). Серед останніх можна виділити різновиди зі значенням можливості дії (*могти, вміти*), повинності (*мати, мусити*), бажаності, наміру, згоди (*хотіти, бажати, погодитися*) міри звичайності дії (*звикнути, пристосуватися*). Завдяки такій великій кількості напіваабстрактні зв'язки надзвичайно поширені в усіх стилях сучасної української літературної мови. Вони дають змогу повніше розкрити зміст дії. Щодо лексичних допоміжних компонентів, то вони представлені дієсловами, котрі повністю зберігають своє лексичне значення. Та незважаючи на повноцінність лексичного значення, вони виконують допоміжну функцію. «Здебільшого це дієслова зі значенням руху (*іти, повернутися*), стану (*сидіти, рости*), діяльності (*працювати, служити*), мовлення (*сказати, питати*)» [24, с. 78].

У складі присудків, які містять три або чотири компоненти, наявні так звані *другорядні зв'язки*. Вони служать для сполучення основної зв'язки та призв'язкового компонента, котрий є носієм лексичного значення і виражає зміст ознаки. Він виступає як характеристика підтипу складеного присудка. Своім морфологічним вираженням розрізняє складені присудки: складений дієслівний присудок, складений іменний присудок, складений прислівниковий присудок.

А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева за структурою виділяють два типи складених присудків: складений двочленний присудок (складений двочленний дієслівний присудок, складений двочленний іменний присудок, складений двочленний прислівниковий присудок) і складений тричленний присудок (складений тричленний іменний присудок, складений тричленний дієслівний присудок) [47].

На відміну від названих вище мовознавців, С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко [1], М. Я. Плющ [37] виділяють лише два типи складених присудків: складений дієслівний та складений іменний.

2.2.1 Складений дієслівний присудок

Складений дієслівний присудок – це головний член речення, виражений сполученням дієслів із фазовою або модальною семантикою та інфінітива. А. П. Загнітко зазначає, що при розгляді складеного присудка особливо важливим є викінчене розуміння ролі зв'язкового елемента, функцію якого можуть виконувати: 1) фазові дієслова (*починати, продовжувати, закінчувати, припиняти* тощо – позначають певний етап перебігу дії); 2) модальні дієслова (*хотіти, мусити* – виражають волевиявлення); 3) каузативні дієслова (*спонукати, зобов'язати, збудити* – позначають спонукання до дії); 4) предикативні прикметники (*повинен, здатний, схильний, зобов'язаний* та ін.); 5) фразеологізми модальної семантики (*мати змогу, бути в змозі, мати право, не в силі*). Всі ці слова різняться лексичним значенням, частотою та сферою вживання, але їх об'єднує семантична неповноцінність, яка й зумовлює перспективний розвиток аналітизму в побудові членів речення [15].

У структурі складеного дієслівного присудка основний компонент може виражатися тільки суб'єктивним інфінітивом, який стосується того самого суб'єкта (підмета), від якого залежить і допоміжний компонент присудка. Його протилежністю є об'єктивний інфінітив, що виражає ознаку дії іншого суб'єкта і виступає в ролі додатка.

Лексико-семантичну основу присудка становить інфінітив повнозначних дієслів. Допоміжна частина включає в себе особові форми модальних і фазових дієслів (або прикметники з модальним значенням), які виражають модально-часове і доповнюють лексичне значення присудка. Допоміжні модальні дієслова типу *могти, уміти, сміти, намагатися, мусити, мати* з одного боку, виконують роль зв'язки і вказують на зовнішньо-синтаксичні категорії часу і способу, а з другого – певним чином змінюють значення складеного дієслівного присудка, виражаючи лексично модальні відтінки необхідності, можливості, неможливості. Функцію модальних компонентів дієслівного складеного

присудка можуть виконувати особливі предикативні прикметники повної, а іноді короткої, форми (*повинен, спроможний, здатний, схильний, ладен, рад, зобов'язаний, змушений* тощо).

Окрім модальних дієслів, у ролі модальних модифікаторів дієслівного складеного присудка можуть виступають стійкі сполуки на кшталт *в змозі, не в змозі, не в силі, мати право, мати змогу, мати намір, мати можливість* та ін., зрідка іменники *мастак, майстер* і под. у формі називного відмінка, що надають присудкові модальних відтінків значення схильності, здатності, можливості, неможливості та ін.

У деяких випадках за певних синтаксичних умов форма інфінітива дієслів недоконаного виду може виступати у ролі простого присудка, пов'язуючись із підметом, який виражений іменником або іншим субстантивованим словом. Виражений інфінітивом дієслова недоконаного виду присудок, вказує на раптовий початок тривалої дії та її інтенсивність у плані минулого. До того ж інфінітив у згаданій функції поширюється не на всі дієслова, він охоплює лише дієслова інтенсивної дії типу *тікати, плакати, кричати* і под. Таке вживання інфінітива-присудка властиве здебільшого розмовній мові і знаходить відповідне відображення в художній літературі.

Складений дієслівний присудок може ускладнюватися. Зазвичай таку модель дієслівного складеного присудка становлять сполучення інфінітива повнозначного дієслова з комбінацією особових форм модальних дієслів (або еквівалентів модальних дієслів – присудкових прикметників, усталених модальних сполук тощо, при яких категорії часу, способу і особи позначає, як правило, особова форма дієслова-зв'язки *бути* й інфінітива фазових дієслів. У такому разі інфінітив дієслів із фазовою семантикою ускладнюється допоміжним дієсловом з модальною семантикою чи його еквівалентами. Такий різновид складеного дієслівного присудка має замкнену структуру. Він складається переважно з трьох компонентів: модальне дієслово, фазове дієслово, інфінітив повнозначного дієслова. На останньому зосереджується основний зміст ускладненого дієслівного присудка. Інфінітив повнозначного

дієслова приєднується до підмета не безпосередньо за допомогою допоміжного дієслова, а за допомогою комплексу «допоміжне модальне дієслово + допоміжне фазове дієслово», до того ж допоміжне фазове дієслово, вживаючись у формі інфінітива, не має граматичних показників часу, способу, особи, тому що ці функції виконує модальне дієслово. Допоміжні фазові дієслова, що виступають у формі інфінітива, ускладнюються допоміжними дієсловами з модальною семантикою. Вони в граматичному плані пов'язують інфінітив повнозначного дієслова з модальним допоміжним дієсловом. Дієслова з фазовою семантикою значно рідше виступають у ролі першого компонента тричленного присудка. “Ця особливість викликана тим, що фазові дієслова вимагають інфінітива з конкретним значенням, а в ускладненому дієслівному складеному присудку інфінітив модальних дієслів надає лише модальних лексичних відтінків повнозначному інфінітиву і використовується для зв'язку цього інфінітива з допоміжним фазовим дієсловом, тобто позбавлений повного лексичного значення” [23, с. 161].

К. Ф. Шульжук зазначає, що не кожне поєднання дієвідмінюваної форми з інфінітивом є дієслівним складеним присудком. Інфінітив у складеному дієслівному присудку має позначати дію, процес чи стан тієї самої істоти та предмета, що й дієвідмінювана форма дієслова [55]. На цьому ж наголошує і І. Р. Вихованець: “У дієслівному складеному присудку інфінітив має позначати дію, процес чи стан тієї самої істоти і предмета в позиції підмета, що й дієвідмінювана форма дієслова” [3, с. 78]. Мовознавець виділяє два види інфінітива у складі складеного дієслівного присудка: *об'єктний* та *суб'єктний*. Перший стосується дії, процесу і стану іншої порівняно з дієвідмінюваною формою істоти чи предмета. Об'єктний інфінітив не є частиною складеного дієслівного присудка. Він виступає в ролі другорядного члена речення. І. Р. Вихованець вважає, що складеним дієслівним присудком можна називати тільки сполуку дієслова абстрактного значення (з модальною і фазовою семантикою) та інфінітива [3].

Дієслівні складені присудки слід вирізняти також серед простих, які мають при собі додатки або обставини мети, виражені інфінітивом. До дієслівного складеного присудка зараховують тільки поєднання інфінітива з дієсловами абстрактного значення, якими є допоміжні модальні і фазові дієслова.

2.2.2. Складений іменний присудок

Складений іменний присудок – це головний член двоскладного речення, що являє собою поєднання іменної частини мови та дієслова-зв'язки. У ролі іменної частини можуть виступати іменники, прикметники (або дієприкметники), прислівники, числівники, займенники. Вона виражає основне лексичне значення. Щодо дієслова-зв'язки, яке утворює особові форми від допоміжних дієслів *бути, являти, стати*, то воно є виразником граматичного значення (особи, способу, часу) складеного іменного присудка і поєднує його з підметом. Головною ознакою дієслівних зв'язок є синтаксична роль, тобто вираження певних синтаксичних категорій. Як уже йшлося вище, зв'язки можуть бути повнозначними, напіваабстрактними й абстрактними.

На відміну від складеного дієслівного та простого дієслівного присудків, які виражають дію предмета (суб'єкта), тобто активну ознаку, складений іменний присудок з напіваабстрактними та абстрактними зв'язками виражає пасивну ознаку (властивість, якість тощо). З повнозначними ж – одразу дві дії: активну і пасивну. Такі конструкції О. Шахматов назвав “подвійними присудками”. Компоненти зв'язку в таких присудках зазвичай виражені формами предикативних імен. Роль іменної частини складеного присудка можуть виконувати будь-які частини мови, та найчастіше іменники у різних відмінкових формах: іменники у називному відмінку, іменники в родовому відмінку без прийменника, іменники в орудному відмінку без прийменника.

І. Р. Вихованець зазначає, що прикметники у складеному іменному присудку виявляють небагато більшу інертність стосовно закономірностей розподілу відмінкових форм порівняно з іменниками. З-поміж різноманітних

відмінкових і прийменниково-відмінкових форм найбільш розповсюджені називний, орудний і знахідний відмінки, а також знахідний з прийменником *за*, які є спеціалізованими формами для вираження іменникового присудка. Іменник у називному відмінку в поєднанні із зв'язкою *бути* у складеному присудку вказує на постійність, а в знахідному з прийменником *за* – недовготривалість ознаки [2]. Зазвичай іменник з дієсловами *зробитися*, *стати* вживається в орудному відмінку, а при допоміжних дієсловах *становити*, *являти* – у знахідному. “Називний, орудний і знахідний із прийменником можуть уживатися в однакових лексичних умовах. Вибір однієї із трьох форм зумовлений їхньою семантикою: називний вказує на постійну ознаку суб'єкта, орудний і знахідний із прийменником *за* використовуємо тоді, коли треба підкреслити непостійну або нехарактерну ознаку суб'єкта” [4, с. 79].

А. П. Загнітко виділяє *власне присудкові форми (власне зв'язки)*, які є спеціалізованими для вираження присудковості (форми називного, родового, знахідного без прийменника та з прийменником *за*, орудного відмінків) і *невласне – присудкові форми (невласне зв'язки)*, які репрезентовані будь-яким другорядним членом речення із дієсловом – зв'язкою *бути*. Вона надає дієслову ознак, що носять конкретний характер. У розмовному та художньому стилях зв'язка зрідка може бути експлікованою [15]. У сучасному мовознавстві поняття ‘зв'язка’ значно розширюється, а іменна частина стає синтаксевою певної форми вираження: *пропонує себе в помічники, виявитися непрацездатним*. При невираженій зв'язці іменна частина складеного присудка стає більш узагальненою. Це відбувається завдяки включенню до загальної парадигми речення однієї з форм, яка вважається семантично і формально тотожною.

Отже, зв'язки з граматичного погляду виконують однакову граматичну функцію в іменному складеному присудку, позначаючи зовнішньо-синтаксичні категорії і категорії узгодження, лексично ж вони диференціюються залежно від різного ступеня семантичного навантаження.

Повнозначне слово (ім'я) – основний компонент складеного іменного присудка, дієслово-зв'язка як синтаксична морфема сигналізує своїми узгоджуваними формами про вживання імені в присудковій функції і вказує лише на час і спосіб при іменній частині складеного присудка. Нероздільність комплексу – “дієслова-зв'язка + присудкове ім'я” пояснюється спільністю його синтаксичної функції. Присудкове ім'я виявляє двояку залежність – з одного боку формальну (від дієслова-зв'язки), а з другого – через дієслово-зв'язку значеннєву залежність від підмета. І. Р. Вихованець зазначає, що спеціалізованими формами для вираження основного компонента іменного присудка є називний, орудний та знахідний відмінки [3, с.79]: Як і в дієслівних зв'язках, в іменній частині складеного присудка слід розрізняти *власне присудкові форми*, спеціалізовані для вираження функції присудка (називний, орудний відмінки, знахідний відмінок із прийменником *за* та знахідний відмінок), і *невласне присудкові форми*, які можуть втрачати своє конкретне, переважно обставинне, значення і набувати присудкової функції. До власне присудкової іменної форми належать також нечисленні випадки родового відмінка ознаки, зважаючи на співвідносність атрибутивних і предикативних відношень. На відміну від дієслівних зв'язок *становити, являти собою і правити*, при яких використовується тільки одна форма іменної частини складеного присудка, для дієслова-зв'язки *бути* і згаданих вище напівповнозначних дієслів характерне паралельне вживання двох або трьох іменних форм – називного та орудного відмінків, знахідного відмінка з прийменником *за*. На вибір однієї з трьох форм впливає передусім специфічне значення кожної форми, а також семантика дієслова-зв'язки й іменної частини складеного присудка, характер вираження часового та модального значень дієсловом-зв'язкою, лексико-морфологічний тип предикативного іменного члена (частина мови, що виконує роль іменної частини складеного присудка) та наявність у структурі речення інших компонентів, що певною мірою зумовлюють чи обмежують вживання однієї з форм. Саме відшукування умов, коли певна форма виключає інші, є одним з найголовніших завдань для

з'ясування специфіки відповідної синтаксичної форми, особливо при потребі розмежувати близькі за значенням синтаксичні форми. Називний та орудний відмінки, знахідний відмінок з прийменником *за*, функціонуючи як іменна частина складеного присудка, в сучасній українській літературній мові виявляють різну семантику: називний відмінок просто встановлює наявність предикативної ознаки, зараховуючи підмет до певного класу предметів, ознак, орудний присудковий і знахідний відмінок із прийменником *за* використовуються тоді, коли треба підкреслити непостійну або нехарактерну ознаку підмета. Специфічне значення розглядуваних синтаксичних засобів зумовлює вибір кожного з них. Крім подібних розрізень специфічних значень орудного присудкового, називного присудкового і знахідного з прийменником *за*, на їх використання в кожному окремому випадку впливають й інші чинники – семантика дієслова-зв'язки або іменної частини складеного присудка, часове та способове оформлення дієслова-зв'язки, лексико-морфологічний тип предикативного іменного члена, наявність у структурі речення інших компонентів, що певною мірою зумовлюють чи обмежують вживання однієї з форм.

Значення іменної частини складеного присудка, яка вказує на постійну ознаку чогось, зумовлює вживання форми називного відмінка, тому що називний відмінок виражає наявність предикативної ознаки в підмета, зараховує його до певного класу ознак. Семантика іменної частини іменного складеного присудка за таких умов узгоджується з семантикою відмінкової форми (називного відмінка).

В іменному складеному присудку відбувається взаємовплив, тісна взаємодія семантики дієслова-зв'язки й іменної частини складеного присудка. Лексико-морфологічний тип предикативного імені певним чином впливає на форму іменної частини складеного присудка: тобто форма іменного складеного присудка залежить від того, іменник чи прикметник (або функціональні еквіваленти прикметника: порядкові числівники, дієприкметники, займенники присвійні, вказівні, означальні тощо) входять до складу іменного складеного

присудка. Такі умови використання називного присудкового найбільшою мірою властиві іменній частині присудка, вираженій іменником.

Стосовно предикативних прикметників, то вони більш інертні щодо закономірностей розподілу відмінкових форм. Семантика напівповнозначних дієслів-зв'язок *ставати, виявлятися, залишатися, лишатися, зоставатися, робитися, називатися, іменуватися, зватися, вважатися, здаватися, уявлятися* тощо, а також майбутній час і наказовий спосіб дієслова-зв'язки *бути* не мають такої ваги у випадках, коли роль іменної частини складеного присудка виконують прикметники. Називний відмінок присудкових прикметників може вживатися при напівповнозначних дієсловах-зв'язках, які за своєю семантикою вимагають орудного присудкового. Коли іменник виступає у ролі іменної частини складеного присудка, то вживання орудного відмінка є майже абсолютним.

Граматична категорія прикметника, позначаючи ознаку, властивість якогось предмета, менш самостійна категорія, ніж іменник, що є саме носієм цих ознак, властивостей. Виступаючи в функції іменної частини складеного присудка, прикметник, переборюючи навіть умови, що викликають уживання орудного предикативного, намагається тісніше, пов'язуватися, узгоджуватися з підметом, внаслідок чого й фіксується в сучасній українській літературній мові частіше використання називного відмінка прикметника, ніж іменника.

На вживання називного відмінка прикметників в іменній частині складеного присудка значно впливають співвідносні з предикативними атрибутивні конструкції, у яких прикметник узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку. Називний відмінок прикметників є набагато продуктивнішим. Наприклад, при зв'язці *бути* в формі минулого часу, де широко вживається також називний відмінок іменників. Предикативні прикметники в іменному складеному присудку можуть мати при собі іменники з послабленим лексичним значенням. Іменник стає додатковою частиною предикативного прикметника і виконує роль вказівних слів, а основне значення припадає на прикметник. До

таких слів із послабленою семантикою належать такі як *людина, жінка, чоловік, дівчина, хлопець, народ, справа, річ* і деякі інші.

Знахідний відмінок із прийменником *за* має обмежені можливості щодо утворення іменного складеного присудка з того погляду, що в цій конструкції роль іменної частини складеного присудка виконує тільки одна частина мови – іменник (або субстантивовані форми). Знахідний безприйменниковий відмінок у ролі іменної частини складеного присудка вживається лише із зв'язками *становити, являти собою*, які позбавлені лексичного значення і виступають носіями властивих присудкові синтаксичних категорій. Іменну частину складеного присудка виражає іменник або інше субстантивоване слово. У порівнянні із називним та орудним знахідний відмінок має значно вужчу сферу вживання. Зазвичай він використовується із дієсловами – зв'язками *становити, являти собою* у науковому стилі.

Власне присудкову іменну форму становить, крім того, родовий ознаки, транспонований із атрибутивної функції в предикативну. Родовий відмінок іменника в цій позиції регулярно супроводжують прикметники або інші слова, вжиті в ролі прикметника.

Функцію предикативного імені особливого типу виконує родовий відмінок іменника або субстантивованого слова, що вживається самотійно, без означення. Він трапляється рідко, і тому його можна вважати несистемним явищем у синтаксичній структурі сучасної української літературної мови. Велика кількість морфологічних форм іменної частини складеного присудка зумовлюється ступенем втрати дієсловом-зв'язкою лексичного значення і типовістю зв'язкової функції дієслова. Функція дієслова-зв'язки найбільшою мірою властива передусім дієслову *бути*, а також дієслову *стати, ставати*, через те при цих зв'язках роль іменної частини складеного присудка можуть виконувати різноманітні прийменниково-відмінкові форми. Зрідка в іменній частині складеного присудка виступають прислівники, набуваючи в контексті прикметникового значення [23, с. 163]. Також існує багато різноманітних форм, які виступають у позиції іменного складеного присудка. При дієслівних

зв'язках в іменній частині складеного присудка вживають називний, орудний, знахідний, родовий відмінки і форми знахідного, родового, орудного, місцевого відмінків із прийменниками тощо. На форму іменної частини складеного присудка певним чином впливає лексико-морфологічний тип предикативного імені, тобто це залежить від частини мови, що входить до складу іменного складеного присудка. Переважну більшість форм (називний, родовий, знахідний, орудний відмінки і родовий, знахідний, орудний, місцевий із прийменниками) становить іменна частина складеного присудка, виражена іменником (або субстантивованими словоформами). Що стосується граматичної категорії прикметника (або його функціональних еквівалентів – порядкових числівників, дієприкметників, займенників присвійних, вказівних, означальних тощо), то вона є менш самостійною, ніж іменник. «Виступаючи в іменній частині складеного присудка, прикметник намагається тісніше пов'язуватися з підметом, узгоджуватися з ним, внаслідок чого він вживається тільки в двох формах – називного і орудного відмінків» [23, с. 166]. Присудок, виражений іменником разом із нульовою зв'язкою є структурним різновидом іменного складеного присудка, а не простим іменним присудком, бо нульова парадигма теперішнього часу *бути* виділяється через протиставлення формам минулого й майбутнього часу і, крім того, імена не мають здатності виражати властиві присудкові синтаксичні категорії самостійно. Складений іменний присудок з нульовою зв'язкою відрізняється від звичайного лексичним вираженням дієслівної зв'язки. Ця відмінність стосується лише формального боку допоміжних компонентів такого присудка. Через те завжди можна іменний складений із нульовою зв'язкою трансформувати в присудок з лексично вираженою зв'язкою.

Існують також ускладнені моделі складеного іменного присудка. Вони поєднують в собі структуру дієслівного складеного й іменного складеного присудка. Перші два компоненти побудовані за зразком дієслівного складеного присудка, другий і третій компоненти нагадують форму іменного складеного присудка [23, с. 175]. Така структура ближча до іменного складеного присудка.

У першій частині ускладненого іменного складеного присудка вживаються форми, властиві першій частині дієслівного складеного присудка, також наявне своєрідне ускладнення зв'язки. Перший компонент складеного тричленного іменного присудка – змінювана дієслівна форма. Вона виконує характерні для зв'язки функції: дає присудкові часово-модальну характеристику, змінює значення присудка в плані фаз, перебігу дії чи модальному (найчастіше), оформлює структуру присудка, забезпечує його зв'язок з підметом.

Другий компонент – інфінітив дієслова-зв'язки – теж за своєю природою позбавлений участі в передачі основного змісту присудка. Він здебільшого виконує функцію граматичного зв'язку між іменною частиною складеного присудка та допоміжним фазовим або модальним дієсловом. У ролі другого компонента виконують такі слова: *бути, стати, залишатися, робитися*.

Основний зміст ускладненого іменного складеного присудка припадає на третій компонент – іменну частину присудка. Вона є носієм його лексичного значення і поєднується з підметом не безпосередньо за допомогою дієслова-зв'язки, а за допомогою комплексу “особова форма допоміжного модального або фазового дієслова + інфінітив дієслова-зв'язки”.

2.2.3. Інфінітивний присудок

У сучасній українській мові інфінітивний присудок явище досить суперечливе. Інфінітивні речення у системі односкладних конструкцій становлять дещо однотипні структури, що виражають широке коло модальних значень.

Найбільш точним на нашу думку є витлумачення І. Р. Вихованця, який виокремлює речення з лексично вираженим інфінітивним складеним присудком і зазначає, що ці речення “у функціональному плані зближуються з двоскладними реченнями з іменним складеним присудком. Інфінітив повнозначногодієслова в таких реченнях заміщує при дієслові-зв'язці позицію називного відмінка іменника” [3, с. 96].

І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська речення на взірць *Життя прожити – не поле перейти* (Нар. тв.) вважають субстантивно-інфінітивними з підметом, що виражений іменником та інфінітивним присудком. Вони зазначають, що зазвичай у складі субстантивно-інфінітивних сполук присудок знаходиться у постпозиції, але трапляються випадки коли присудок в таких реченнях знаходиться у препозиції [44].

Виокремлення цього типу присудків у системі складених присудків можливе завдяки кільком чинникам. По-перше, у функційно-категорійній граматиці інфінітива визначають як специфічну міжчастиномовну форму – іменниково-дієслівне перехідне утворення [27, с. 120], що дозволяє відрізнити складений інфінітивний присудок від складеного іменного. По-друге, прості дієслівні присудки не поєднуються з частками *це, то* та дієсловами *значить, означає*, транспонованими у сферу часток, таку властивість мають складені іменні присудки. Інфінітивні присудки так само вживаються із словами *це, то, значить, означає*, тому вони мають всі ознаки складених. Зв'язкову функцію в складених інфінітивних присудках зазвичай виконує нульова форма теперішнього часу власне – зв'язки *бути*.

У реченнях із субстантивно-інфінітивним предикативним центром присудок виражений іменником, і це ніяк не залежить від порядку їхнього розташування, пор.: *Добре вчитися – завдання учнів, Завдання учнів – добре вчитися, Добре вчитися було завданням учнів, Завданням учнів було добре вчитися*. Винятком є конструкції, у яких інфінітив знаходиться у постпозиції до іменника та має при собі вказівні частки *це, то*. Подібні конструкції в семантичному аспекті передають логічне визначення, іменник у них являє собою поняття, що підлягає роз'ясненню, а частка увиразнює присудкову функцію інфінітива.

Отже, інфінітивний присудок можна кваліфікувати як окремий вид складених присудків, який протиставляється складеним іменним і складеним дієслівним. Він зазвичай функціонує в двоскладних реченнях із

двоінфінітивним предикативним центром, іноді – в конструкціях із семантикою логічного визначення.

2.2.4. Складений прислівниковий присудок

Вітчизняні мовознавці неодноразово зазначали, що означальні та обставинні прислівники здатні виконувати вторинну для них предикативну функцію, тобто формально-синтаксичну функцію присудка у двоскладному реченні. Порівняно недавно з'явився термін “прислівникові речення” – це двоскладні та односкладні речення з основною прислівниковою частиною відповідно складеного присудка та складеного головного члена односкладного речення.

Наявність складеного прислівникового присудка, який використовується в синтаксичній сфері дієслова (у формально-синтаксичній позиції присудка атрибутивного походження), являється маркером двоскладних прислівникових речень. Присудок, основна частина якого виражена прислівником, упродовж тривалого часу кваліфікували як складений іменний. Його безпідставно прирівнювали до іменних частин мови, незважаючи на те, що він може виконувати роль присудка лише в деяких структурних типах речень. Уперше складений прислівниковий присудок виділено в “Курсі сучасної української літературної мови” Б. М. Кулика як присудок, “виражений прислівником або прислівниковим словосполученням, що виступає в предикативно-атрибутивній функції в сполученні з дієслівною зв'язкою або без неї” [20, с. 128]. У пізніших працях із синтаксису української мови складений прислівниковий присудок також не виокремлювали. Згодом І. Р. Вихованець у своїй монографії дає таку характеристику: “Прислівниковий складений присудок утворюється в результаті транспозиції прислівників у синтаксичну сферу дієслова. Ця транспозиція здійснюється за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, дієслівних зв'язок. Незмінний прислівниковий компонент “одієслівлюється” саме дієсловом-зв'язкою, найтиповішою з яких є зв'язка *бути*. Прислівники виконують роль прислівникового складеного присудка несамотійно.

Прислівниковий складений присудок функціонує за умови, якщо в позиції підмета виступає неозначена форма дієслова” [3, с. 184]. Услід за ним цей термін використовували Н. В. Кавера [15], О. В. Годз [10] та ін.

І. Р. Вихованець ужив термін “двоскладні речення з лексично вираженим прислівниковим складеним присудком” саме завдяки виокремлення складеного прислівникового присудка в окремий тип. Теоретично обґрунтувавши виокремлення прислівникового складеного присудка і відповідно двоскладних речень із прислівниковим складеним присудком, І. Р. Вихованець докладно не окреслив семантичного прислівникового наповнення основної частини складеного присудка, не вказав на особливості його поєднання з дієслівними зв’язками, від чого принципово залежить обсяг поняття “двоскладне прислівникове речення”. Останнім часом в українському мовознавстві К. Г. Городенська реалізує спробу визначити межі таких речень, спираючись на семантико-синтаксичну валентність їхнього предиката [13]. Найновішу спробу диференціювати семантичні групи прислівників за їхньою здатністю вживатися в дієслівній формально-синтаксичній функції присудка, реалізовано в українському мовознавстві порівняно недавно [13]. Вона ґрунтується на семантико – синтаксичній валентності предиката елементарних і неелементарних двоскладних речень, яка визначає семантичну зумовленість уживання неступеньованих і ступеньованих прислівників у ролі присудка, серед яких обставинні прислівники, означальні прислівники, прислівники способу дії, ступеньовані прислівники з первинною якісно-означальною семантикою, локативною, темпоральною семантикою та семантикою міри і ступеня.

Найбільшу активність у ролі присудка виявляють означальні прислівники. Вони виражають відношення, які встановлюються внаслідок вживання лексичних значень прикметників у присубстантивній позиції, тобто придієслівний означальний прислівник функціонально аналогічний присубстантивному прикметникові. Якісно-означальні прислівники у функції прислівникового складеного присудка двоскладного речення можуть

передавати суб'єктивне ставлення конкретного суб'єкта до названої інфінітивом дії. Обов'язковим компонентом таких речень є лівобічний керований другорядний член зі значенням суб'єкта стану у формі давального відмінка. Вживання означальних прислівників у ролі присудка можливе лише в неелементарних двоскладних реченнях, у яких підмет виражений узагальнювальним займенниковим іменником *все (усе)* чи вказівними займенниковими прикметниками *це, те*. До того ж воно обмежене лексично, бо формально-синтаксичну присудкову функцію виконують переважно якісно-означальні прислівники з оцінним значенням: *важко, легко, погано, добре, складно, просто, дорого, дешево, неприємно, приємно, небезпечно, безпечно*, а також співвідносні з ними компаративи та суперлативи: *важче, найважче, легше, найлегше, краще, найкраще, складніше, найскладніше, простіше, найпростіше дорожче, найдорожче, дешевше, найдешевше, приємніше, небезпечніше* та ін.

Оскільки прислівники у присудковій позиції реалізують дієслівні категорії часу, способу не за допомогою синтетичних засобів – флексій (або інших морфем морфологічного слова), а аналітично, за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, їх називають аналітичними дієсловами [4, с. 54]. Крім якісно-означальних прислівників у ролі присудка можуть уживатися й деякі *означальні просторові* прислівники: *високо, низько, далеко, недалеко, близько, неблизько*. Вони функціонують у двоскладних неелементарних реченнях, у яких підмет виражений інфінітивом зі значенням руху, який супроводжують локативні компоненти на позначення вихідного та кінцевого пункту руху чи шляху руху.

Двоскладні речення із прислівниковим складеним присудком та підметом, вираженим займенниковим словом, О. В. Годз вважає семантично елементарними і протиставляє їх семантично не елементарним двоскладним реченням із предикатним іменниковим підметом [10, с.10]. Проте очевидне те, що займенникові слова виступають здебільшого описані в інших частинах складного речення або в попередніх реченнях. Отже, прислівник у позиції

присудка характеризує не істоту чи предмет, а підпорядковану предикативну одиницю, що дає підстави визнати складність семантичної структури таких речень

У позиції прислівникового складеного присудка двоскладних речень із займенниковим підметом часто вживають модальні прислівники, що визначають можливість / неможливість, реальність / нереальність, доречність / недоречність того, на що вказує підмет. Певну специфіку вживання в ролі прислівникового складеного присудка двоскладного речення виявляють предикативні прислівники з модальними значеннями необхідності (*потрібно, необхідно*), важливості (*важливо*) й очевидності (*очевидно*). По-перше, подібно до дієслів, вони відкривають валентно зумовлену позицію керованого другорядного члена речення із семантикою суб'єкта стану, що спричиняє асиметрію між формально-синтаксичною та семантико-синтаксичною структурою речення: позицію підмета в ньому заповнює компонент з об'єктним значенням, а позицію керованого лексичними еквівалентами певних дій або цілих ситуацій, які другорядного члена речення – компонент зі значенням суб'єкта стану. По-друге, такі прислівники потребують уведення в речення детермінантного другорядного члена зі значенням мети, оскільки модальність необхідності певною мірою прогнозує вживання компонента, який пояснює, обґрунтовує потрібність чого-небудь.

Основну частину прислівникового складеного присудка можуть формувати навіть модальні прислівники зі значенням структурування думки. Основною для них, як уже зазначалося, є функція детермінантного другорядного члена речення, що має особливе інтонаційне та пунктуаційне виділення. У сучасній українській літературній мові немало означальних прислівників може виконувати вторинну для них функцію основної частини прислівникового складеного головного члена односкладних речень, у яку їх транспонують дієслівні власне- та невласне-зв'язки. Ця предикативна функція найбільш характерна для прислівників *важко, легко, весело, радісно, вигідно, дешево, дорого, гірко, добре, смішно, соромно, сумно, тепло, тяжко, невесело,*

нелегко та ін. З огляду на те, що їм властива і атрибутивна, і вторинна для них предикативна функції, деякі дослідники кваліфікують їх як предикативно-атрибутивні прислівники. Односкладні речення з прислівниковим складеним головним членом семантично не однорідні. Одні з них характеризують зовнішній стан (*рано, пізно, розкішно, ошатно* тощо), інші передають внутрішній стан або ставлення істот (*легко, важко, сумно, весело, радісно, ніяково, соромно, цікаво, страшно, байдуже, цікаво, приємно, млосно, мультко* тощо), ще інші, такі як прислівники *холодно, тепло, спокійно, сумно, ясно, світло, темно, вільно, затишно* тощо можуть реалізувати обидва ці значення. Означальні прислівники, що передають зовнішній стан, уживаючись у ролі основної частини складеного головного члена прислівникових односкладних речень, диференціюють його за багатьма ознаками:

- 1) за температурою: *тепло, холодно, прохолодно, зимно* тощо;
- 2) за віддаллю: *далеко, близько, недалечко, неблизько, далеченько* тощо;
- 3) щодо звукового вияву: *тихо, шумно, галасливо* тощо;
- 4) за кольором: *зелено, червоно, голубо, біло, багряно, чорно, сіро* тощо;
- 5) за освітленням: *світло, темно, ясно* тощо;
- 6) за комфортністю: *затишно, незатишно, комфортно, зручно* тощо;
- 7) за естетичністю: *гарно, красиво, мило, славно, розкішно, бридко* тощо;
- 8) за загальним враженням: *чудово, першокласно, довершено, неперевершено, бездоганно, вдало, досконало, погано, кепсько, дивовижно, неймовірно, надзвичайно* тощо;
- 9) за ознакою вмотивованості / невмотивованості, раціональності / нераціональності: *закономірно, логічно, нелогічно, природно, слушно, правильно, неправильно, раціонально, нераціонально, розумно, нерозумно, справедливо, несправедливо* тощо [2].

Одні означальні прислівники в позиції складеного головного члена прислівникового односкладного речення визначають стан довкілля взагалі: *порожньо, темно, моторошно*, інші передають стан конкретних просторових реалій: *на вулиці темно*.

Отже, вторинною сферою прислівників української мови постає функціонально-синтаксична сфера інших повнозначних частиномовних класів слів, де прислівники виражають формально-синтаксичні функції дієслова, а саме: функції прислівникового складеного присудка та прислівникового складеного головного члена односкладного речення.

2.3. Складний присудок

Питання про виокремлення складних (подвійних) присудків залишається одним із найдискусійніших питань у сучасній українській мові. Думки дослідників з цього приводу розділились. Одні дослідники складними (подвійними) вважають присудки, утворені двома повнозначними словами: дієсловами зі значенням руху чи іншої дії в поєднанні з прикметниками [1, с. 226]. Інші називають складними присудками поєднання дієслова та іменника [17, с. 46].

Також існує думка, що цей тип присудка не є самостійним. Його вважають поєднанням складеного іменного присудка з повнозначною зв'язкою [1, с. 57]. Про витворення перехідних структур між подвійним і складеним іменним присудками зазначає І. Р. Вихованець. Зокрема, лінгвіст звертає увагу на здатність дієслова *стояти* втрачати в певних контекстних умовах семантичну вагу й перетворюватися на зв'язку [1, с. 71]. Розмежування цих двох різновидів присудка, за слушним спостереженням вченого, опирається на лексичне наповнення підмета. Якщо присудок “*стояти* + ад’єктив” сполучається з підметом, вираженим іменником-назвою особи, то він є подвійним, оскільки підмет у такому разі вступає у синтаксичний зв’язок і з дієсловом *стояти*, і з ад’єктивом. Натомість, якщо такий присудок поєднаний з підметом-назвою неособи, він є складеним іменним, адже в такому випадку дієслово *стояти* переходить до сфери зв’язок [1, с. 90]. М. Я. Плющ, О. Ю. Грипас кваліфікують складний присудок як простий дієслівний та другорядний член

речення – факультативний компонент речення з атрибутивно-обставинним значенням чи дуплексив [23, с. 168–169].

Для виокремлення будь-якого мовного явища насамперед потрібно визначити критерії, які дозволять відмежувати його від подібних. Що стосується подвійного (складеного) присудка, то такі критерії, на наше переконання, можна встановити завдяки семантико-синтаксичним відношенням між компонентами базових семантико-синтаксичних структур речення.

Зазвичай складеними (дієслівними й іменними) вважають присудки, які складаються з двох компонентів. Перший із них *допоміжний* (допоміжне дієслово в складеному дієслівному або дієслово-зв'язка в складеному іменному присудку), другий – основний. Основний компонент забезпечує вираження лексико-семантичного змісту складеного присудка, а допоміжний – вираження його модальних, часових, способових та аспектуальних характеристик. Допоміжні компоненти (невласне-зв'язки *ставати, робитися, залишатися, зоставатися, виявлятися, називатися, вважатися, здаватися, сприймати, приймати* тощо) в складеному іменному присудку можуть змінювати лексичне значення основних компонентів, а також доповнювати його додатковими змістовими відтінками.

У структурі речення ці компоненти тісно пов'язані, позначають цілісну (нечленовану) предикативну ознаку. Отже, у формально-синтаксичному аспекті складні присудки мають аналітичну структуру, а в семантико-синтаксичному – цілісне нерозчленоване значення. На відміну від складеного подвійний (складний) присудок складається із двох повнозначних слів. У формально-граматичній структурі він являє собою складний член речення, утворений унаслідок трансформації простого дієслівного і складеного іменного або двох простих дієслівних присудків у процесі об'єднання двох простих неускладнених речень в одне ускладнене. Складні присудки мають у своєму складі два повнозначні компоненти, тому їх називають ще подвійними [1, с. 226]. За морфологічним вираженням подвійні присудки

Р. О. Христіанінова поділила на два різновиди – *дієслівно-іменні* та *дієслівні* [52, с. 184].

На сьогодні лишається дискусійною проблема морфологічного вираження другого компонента подвійного присудка. Ряд мовознавців (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, К. Ф. Шульжук) вважають, що він може бути виражений лише прикметниками та дієприкметниками, але Р. О. Христіанінова допускає використання в ролі другого компонента іменників [52, с. 185]. Отже, цілком правомірним є приєднання до групи подвійних присудків не тільки поєднання особової форми дієслова з основним компонентом, який виражений прикметником (власне-прикметником, порядковим прикметником) чи дієприкметником, але й із іменником.

Але не будь-яке поєднання особової форми повнозначного дієслова та іменного компонента можна вважати подвійним присудком. Щодо поєднання “дієслово *стояти* + прикметник”, І. Р. Вихованець зазначає, що диференціація формально-синтаксичної структури речень із подібним поєднанням проходить по лінії семантичної природи іменника-підмета, яка є головним чинником, котрий розмежовує типи присудків. “Якщо іменник підмет називає особу, то він поєднується подвійним синтаксичним зв’язком з елементами подвійного присудка – дієсловом *стояти* і предикативним прикметником. І навпаки – коли позицію підмета займають назви неживих предметів, то сполука “дієслово *стояти* + прикметник” з формально-синтаксичного боку не членується, тобто є аналітичною формою, іменним складеним присудком із трансформованим у зв’язку дієсловом *стояти*. Відмінність між двома вказаними типами синтаксичних конструкцій виявляє трансформація розчленування, пор.: *Люди стояли похмурі* → *Люди стояли* + *Люди були похмурі* і *Осінь стояла суха* → *Осінь була суха*” [4, с. 90]. Така думка є цілком вірною, проте слід зауважити, що чинником розрізнення типів присудків у поданих реченнях є не загальне значення іменника-підмета в плані істота / неістота, а його конкретне лексичне значення, яке допускає чи не допускає формального членування подвійного присудка на два присудки.

У плані лексичного значення дієслівний компонент складного присудка є обмеженим. Він може бути виражений дієсловами: 1) зі значенням спрямованого й неспрямованого руху *іти, брести, плентатися, бігти, повзти, вертатися, зупинитися, їхати, пливати, прямувати, тікати, падати, текти, ходити, їздити, блукати, бігати* та ін 2) із процесуально-локативним значенням *сидіти, лежати, стояти, висіти* та ін., що “позначають водночас процес та локативний стан” [20, с. 79]; 3) зі значенням інтелектуальної діяльності *думати, класифікувати, рахувати, замислюватися, вивчати* тощо (здебільшого у формі доконаного виду); 5) дієслова зі значенням фізичних і фізіологічних процесів *народитися, з’явитися, відцвітати, в’янути, рости, цвісти, квітнути, дозрівати, замерзати, іржавіти, закипати, сохнути, одужувати, хворіти, сиві-ти, старіти* та ін.; 6) конкретної дії *працювати, ударити, штовхнути, вистрілити* тощо [52]. “Іменний компонент подвійного присудка обмежений із боку його морфологічного і формального вираження, у такій ролі зафіксовані: 1) прикметники (власне-прикметники, порядкові прикметники), дієприкметники в називному або орудному відмінку; 2) іменники в непрямих відмінках – у родовому з прийменником *без*, знахідному з прийменником *за*, орудному без прийменника, місцевому з прийменником *у (в)*; 3) синтаксично нероз-кладні поєднання іменника в орудному відмінку з прийменником *з* та прикметника; 4) фразеологічні сполуки” [52, с. 15]. Подвійний присудок, як і інші типи присудків, може ускладнюватися. Це, зазвичай, відбувається внаслідок модальних змін дієслівного або іменного компонента. Дієслівний компонент модифікують ті самі допоміжні модальні дієслова та їхні еквіваленти, що вживані в ролі допоміжних у складених дієслівних присудках. Іменну частину модифікують порівняльні частки, які надають другій частині подвійного присудка значення ірреальності. Подвійний присудок із другим компонентом-іменником можуть ускладнювати ще й допоміжні фазові дієслова.

Досі не вирішеним залишається питання про синтаксичні функції поєднань двох повнозначних дієслів однакової форми в реченнях на зразок

теж сидів читав, потім вийшов за цигарками... (О. Гончар). А. П. Загнітко розглядає їх як ускладнені форми простого дієслівного присудка [7, с. 151], М. У. Каранська вбачає в реченнях *Хлопець стоїть чекає біля воріт; Мороз лютує аж скрипить* (Т. Шевченко) наявність парного присудка [15, с. 42]. Р. О. Христіанінова такі поєднання розглядає як подвійні дієслівно-дієслівні присудки [51].

Складний дієслівний присудок поєднує в собі дві однакові форми (минулого або теперішнього часу недоконаного виду). Одним із компонентів подвійного присудка здебільшого виступають слова із процесуально-локативним значенням (*сидіти, лежати, стояти* та ін.), а також значенням спрямованого і неспрямованого руху (*іти, ходити, бігти, бігати*). Іншим компонентом є дієслова, які позначають мовленнєву та інтелектуальну діяльність. Тож, подвійні присудки існують у двох різновидах, а саме дієслівні та дієслівно-іменні.

Отже, складений присудок у сучасному мовознавстві є окремим типом присудка. Він являє собою поєднання двох простих або складеного іменного і простого дієслівного присудків. У семантико-синтаксичному плані подвійний присудок “позначає складну предикативну ознаку” [51, с. 82], а у формально-граматичному він є складним членом речення, який утворюється завдяки поєднанню двох простих речень.

РОЗДІЛ 3

ТИПИ ПІДМЕТІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

3.1. Простий підмет у малій прозі Олеся Гончара

Як вже зазначалось раніше, простий підмет є найпоширенішим у сучасній українській мові. Таку саму ситуацію ми можемо спостерігати у малій прозі Олеся Гончара. Прості підмети у мовотворчості письменника дуже поширені. Вони мають кілька способів вираження, проте основною формою є іменник у називному відмінку. У малій прозі Олеся Гончара цей вид присудка надзвичайно широко представлений: *Трактористи сьогодні тримали керма якось особливо хвацько й гордовито* [11, с. 274]; *Бійці теж загомоніли, застерігаючи хлопця, даючи йому різні за ступенем мудрості поради, котрі мали озброїти кавалера таким важливим випробуванням* [11, с. 299]; *Івасик жадібно ловить ніздрями той смаковитий дух* [11, с. 305]; *Трактори пішли уступом один за одним навперейми вогню* [11, с. 325]; *Зосталися тільки гори, святково зелені після злив, та небо незвичайної, рідкісної синяви, та свіжовирубана попід скелями траса* [11, с. 343]; *Незабаром до вогнища прийшов татко, підтягнутий, причепурений, у начищених фронтових медалях, з бурдюком вина під пахвою* [11, с. 340]; *З кожним днем з-під полукіпків звільнилася все більша площа, охайна, чиста, готова лягти під лемеші* [11, с. 322]. У мовотворчості Олеся Гончара також наявні приклади використання простих підметів, які виражені субстантивованими частинами мови, зокрема прикметниками: *Ланкова тим часом переодяглася десь у другій кімнаті й стояла тепер на порозі боса, підтягнута, привабна, в своєму робочому вбранні* [11, с. 349]; *Полонений взяв і дивився на хліб розгублено, непорозуміло, неначе не йняв віри, не знав, що з цим хлібом робити* [11, с. 309]; *Однаке невідомий більше не попадався* [11, с. 287]; *Легкова в ремонті, міг би взяти одну з вантажних...* [11, с. 398]; *Стояли, як далекі Карпати, його фронтові* [11, с. 402].

Ще однією частиною мови, яка має здатність виступати у ролі підмета, є займенник. Його основна функція – називання предмета чи особи, тому він добре пристосований до функції підмета. У малій прозі Олеся Гончара

використання прономінативів у ролі головного члена простих двоскладних речень дуже розповсюджене явище. Найбільш уживаними у мовотворчості письменника є особові займенники 3 особи у формах однини та множини: *І ось тепер вона сама вже і заздрить і ревнує...* [11, с. 279]; *Досі вона була доброзичливою для всіх без винятку* [11, с. 279]; *Ось він завертає, клубочиться за гущавінню лісосмуг.* [11, с. 280]; *Ось уночі він десь в іншій бригаді, може, навіть в Оксаниній, лежить горілиць під трактором, вміло, красиво працює, освітлений смолоскипами....* [11, с. 280]; *Жвава, прудконога, вона встигала бути скрізь, білкою проносилає сюди й туди по двору, метляючи світлими, як льон, косичками, шумлячи на бігу своєю рясною спідничкою та фартушком.* [11, с. 297]; *Але цього разу він давно мріяв про роботу саме таку.* [11, с. 297]; *Але цього разу він давно мріяв про роботу саме таку.* [11, с. 297]; *Вона дуже цікава знати, що там робиться.* [11, с. 303]; *В цей момент він почув, як хтось, карбуючи крок, пішов йому назустріч і зупинився на відстані, мовби для віддачі честі.* [11, с. 310]; *А він і так не кришив, нарізав обережно, скибками рівним...* [11, с. 306]; *Він кинув на неї погляд майже благальний, вибачливий, повний бездонної синьої туги.* [11, с. 308]; *Вони шаленіли вже кілька днів.* [11, с. 322]; *Коли він прокинувся, біля нього вже нікого не було* [11, с. 311]; *Вони йшли напереріз вогню з іншого кінця.* [11, с. 326]; *Ось вона йде йому назустріч поміж наметами, поблискуючи очима, випрасовуючись у своїх жарких на смаглявій шії коралях.* [11, с. 336]; *І ось вони чекають тої вечері, того незвичайного зайцівського хліба чекають.* [11, с. 304].

В аналізованих творах наявні також підмети, що виражені займенниками 2 особи у формах однини та множини: *Ви мене тоді багато чого навчили, товаришу Горовий.* [11, с. 316]; *А ми, часом не розібравшись до ладу, спішимо, женемо, рубасмо з плеча тільки тому, що так проектувати зручніше та нібито обійдеться дешевше...* [11, с. 371]; *Може, сама ж ти, перехопивши Саву в степу, пошлеш його просто від Паливоди в якусь іншу бригаду, накажеш мчатись туди чимдуж, не заїжджаючи в МТС.* [11, с. 380]; *Ми на горі, то нас не зачіпали.* [11, с. 293]; *Ми його звали драконом.* [11, с. 293]; *Тепер ми знову з*

електрикою. [11, с. 295]; Доки ми муштруємось на плацу, доки, вприваючи під нещадним сонцем, вицибуємо, мов гусаки, сюди-туди, в'язень з гауптвахти невідривно стежить за нами. [11, с. 429]; У малій прозі Олесея Гончара зафіксовані підмети, що виражені особовими займенниками у формі 1 особи однини: **Я** одразу догадалася в чім річ. С 295 Отак і **я** свого діждалася. [11, с. 292].

В аналізованих творах трапляються підмети, виражені вказівними займенниками *це* та *ці*: Було **це** в Латвії. [11, с. 296]; Це жахало більше, ніж смерть. [11, с. 312]; Це було в бентежній серпень сорок першого року. [11, с. 310]; **Це** – Нателла, юна лісникова донька. [11, с. 334]; **Ці** затримались тут найдовше. [11, с. 336]; **Це** жахало більше, ніж смерть. [11, с. 312].

Менш уживаними в ролі підмета в малій прозі Олесея Гончара є:

1) заперечні займенники *ніхто* та *ніщо*: Та **ніхто** їй не рад. [11, с. 295]; Але **ніхто** не йде, не чути людських голосів. [11, с. 336]; Проте цього разу **нічого** не допомогло. [11, с. 360];

2) вказівним займенником *та*: **Та**, яку взяв собі в дружини, виявилась людиною важкою, грубою, сварливою. [11, с. 374];;

3) неозначені займенники *щось*: **Щось** майже величне було зараз в її поставі, в поглядах в руках. [11, с. 335]; На півдні **щось** горіло. [11, с. 325];

4) означальними займенниками: **Усе** переінакилось під ту завірюху. [11, с. 293]; **Усе** вже готове рушати: мотори заведено, бійці сидять по машинах. [11, с. 299]; **Всі** хати йому здавалися на один киталт... [11, с. 351]; **Все** на ньому підтягнуте, добре припасоване... [11, с. 371]; **І все** вона знала більше за Івана. [11, с. 329]; **Все** обернулося проти нього. [11, с. 331]; **За** столиками вже усі місця зайняті. [11, с. 480]; **Всі** дверцята причинені щільно, не бряжчать, мотор працює рівно – ніякого стороннього звуку. [11, с. 383]; **Все** якось одразу постало перед ним у справжнісінькому світлі, стало на своє місце. [11, с. 394]; **Інший** нізащо б не витримав. [11, с. 292];

5) неозначеними займенниками: *Проте дорогу **хтось** проклав.* [11, с. 397]; ***Хтось** веде там вантажну, чи легкову, чи, може, трактор...* [11, с. 298].

Письменник подеколи вживає в ролі підмета субстантивовані порядкові та збірні числівники: ***Перший** стояв якусь хвилю в задумі, спрямувавши погляд у колючу гущавінь посадки.* [11, с. 402]; ***Обоє** повністю поглинуті своїм почуттям...* [11, с. 299].

В аналізованих творах не було виявлено підметів, що виражені субстантивованими словами службових частин мови.

Отже, так само як і в українській мові загалом, у малій прозі Олеся Гончара простий підмет є широко репрезентованим. Найпоширенішим засобом вираження простого підмета постає іменник у формі називного відмінка однини чи множини. Широко використовує письменник в цій ролі займенникові слова, насамперед особові займенники. В аналізованих творах Олеся Гончара наявні приклади вживання числівників у ролі простого підмета. Службові частини мови в ролі простого підмета письменник не використовує. Простих підметів в обстеженому фактичному матеріалі трапилося 1896, що становить 77,1 %.

3.1. Складений підмет у малій прозі Олеся Гончара

Як уже йшлося, складений підмет являє собою поєднання двох і більше повнозначних слів. У текстах новел та оповідань Олеся Гончара такий вид підметів не широко репрезентований. За нашими спостереженнями, найпоширенішою формою вираження складеного підмета є поєднання іменника з числівником у формі називного відмінка: *Першими прокинулись **два** дідугани, що з самого вечора хропили опершись один о одного спинами біля труби пароплава...* [11, с. 290]; ***Десятки** потужних **тракторів** та закіптюжених комбайнерів, багатокорпусні плуги та молотарки, майстерні та обшпуговані*

вітрами степові палуби трактористів...[11, с. 277]; *Саме на неї спрямовані своїми вістрями всі сімнадцять антен, пружинячи протягом сезону на степових палубах трактористів.* [11, с. 276]; **Сімнадцять палубів** – сімнадцять антен над ними, всі мовби прислухаються, націлені на свій польовий штаб. [11, с. 275]; У текстах малої прози Олеся Гончара досить поширеною є форма вираження складеного підмета, яка включає в себе збірний числівник *обоє*, *обидва* та іменник або особовий займенник *вони*: **Обоє вони сміються.** [11, с. 274]; *Не минуло і п'яти хвилин, як обидва трактори разом з плугами вже гуркотіли навпростець через поле на далекий зловісний вогонь.* [11, с. 324]; В аналізованих творах трапляються поодинокі випадки вживання двох займенників у ролі складеного підмета: *А ми ж усі думали про тебе інакше...* [с. 396]. У текстах оповідань і новел зафіксовані також складені підмети, виражені іменником та займенником у формі називного відмінка: *Відтоді всі наші колгоспи просто-таки поріднилися з Дніпрельстаном...* [11, с. 294].

У проаналізованому фактичному матеріалі не виявлено складених соціативних підметів, репрезентованих поєднанням іменника у формі називного відмінка та іменника у формі орудного відмінка з прийменником *з*, що дає підстави констатувати їхню нетиповість для малої прози Олеся Гончара.

В аналізованих творах досить розповсюдженими є складені підмети, що виражені фразеологізмами та сталими словосполученнями. Проте зауважимо, що подібні утворення не варто зараховувати до царини синтаксису, вини належать до фразеології та лексики. “Метафори – це явище поетики художнього твору, а перифрази – специфічне явище лексико-фразеологічної системи мови” [14, с. 22]. Уживання фразеологізованих сполук у ролі складеного підмета в малій прозі зумовлено її стилістичною приналежністю: **Тінь образи торкнулася їхніх дитячих душ.** [11, с. 305]; **Різниця у віці** не давала їй спокою... [11, с. 374]; *За вікном вирує пташиний ярмарок, на подвір'ї людно, шумливо.* [11, с. 273]; **Зажура самотності** обіймає дівчину. [11, с. 280]..

Складені підмети, у яких немає жодного компонента у формі називного відмінка в аналізованих творах не виявлені.

Отже, у малій прозі Олеся Гончара складені підмети вживані значно рідше, ніж прості. Найпоширенішими є конструкції, у яких поєднуються іменники у формі родового відмінка та кількісні чи порядкові числівники. У текстах оповідань Олеся Гончара достатньо продуктивним способом вираження цього типу підметів є фразеологізми. Складені підмети складають 560 прикладів, що у відсотках становить 22,8 %.

РОЗДІЛ 4

ТИПИ ПРИСУДКІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

4.1. Простий дієслівний присудок у малій прозі Олеся Гончара

Як ми вже зазначали у першому розділі, простий дієслівний присудок є найпродуктивнішим у сучасній українській мові. Те саме спостерігаємо й у малій прозі Олеся Гончара. Прості дієслівні присудки у мовотворчості письменника є надзвичайно поширеними. Стосовно особливостей вираження присудкової форми усі прості присудки поділяються на лексично виражені і лексично не виражені (нульові і ненульові). Через те, що лексично виражений дієслівний присудок є основною формою цього члена речення, у малій прозі Олеся Гончара він є найрозповсюдженішим. Найчастіше цю функцію виконують особово-часові та особово-способові форми дієслів: *Одначе десь поблизу вже гомонить батько* [11, с. 274]; *Робітниче селище рано встає* [11, с. 307]; *Скульптор уже розглядав дівчину гострим поглядом фахівця* [11, с. 345]; *Свого квартиранта застала на городі* [11, с. 352]; *Поруб кінчався, за ним далі шуміла, билась на вітрі вербова гущавінь, крізь віття проблискувала вода* [11, с. 377]; *Невдовзі у глибині поля заблискотів вогник трактора* [11, с. 386]; *Біля будки загавкав собака* [11, с. 386]; *Машина спускалась у байрак* [11, с. 391]; *Серьога бив кулаками в дверцята, кричав у газика, але почував, як голос його завмирає, глухне під снігами* [11, с. 397]; *Цим самим газиком пізно вночі ми їдемо степом* [11, с. 398]; *У тоні його чулося виправдання* [11, с. 402].

На думку І. Р. Вихованця, особові форми дієслова, які виражають значення способу і часу найбільш пристосовані до виконання функції одного з головних членів речення. Учений називає такі присудки власне-дієслівними. У

ролі особового дієслова можуть виступати фразеологізми, лексично нерозкладні словосполучення та інфінітиви, транспоновані у сферу особового дієслова: *Адже мова йде саме про її, про Оксанину восьму бригаду...* [11, с. 285]; *Засукали ми рукава, взялися разом з ним кувати перемогу для фронту* [11, с. 295]; *За що б не взявся – робота кипіла в його руках, і мрійлива світла усмішка весь час не сходила йому з лиця* [11, с. 297]; *Кожен з батарейців вважав за потрібне ошчасливити Усмана своїми порадами та наставленнями...* [11, с. 297]; *Справа набирала серйозного повороту* [11, с. 298]; *Комбат ось-ось подасть команду* [11, с. 299]; *Він кинув на неї погляд майже благальний, вибачливий, повний бездонної синьої туги* [7, с. 308]; *Він озирнувся, і очам не повірив...* [11, с. 309]; *Зірвався на ноги і щосили гукнув у темряву* [11, с. 311]; *Бригада близько прийняла до серця Вутаньчине лихо* [11, с. 327]; *Вутанька Гуслиста з першого дня впала юнакові в око* [11, с. 329]; *Вутанька не сходила з думки, заповонила всю його розбурхану, розпалену уяву* [11, с. 330]; *Дівча зайшлося рум'янцем* [11, с. 338]; *Йому перехопило дух* [11, с. 354]; *Однакові хати збили мене з пантелику...* [11, с. 352]; *Ах, попався б тут Маши під руку отой пропийдуша вербовщик, що золоті гори обіцяв, вербуючи дівчат на новобудову!* [11, с. 358]; *Іван Іванович, посопуючи, уп'явся поглядом у вітрозакисне скло...* [11, с. 388]; *Все якось одразу стало на своє місце* [11, с. 394]; *...зрештою, в таких випадках не один тут хапається за серце* [11, с. 400]; *Виструнчився, задиханий, чимось радісно спантеличений, як людина, що відкрила зненацька величезний скарб і ще сама не йме віри своєму щастю* [11, с. 298]; *Мащини набирають розгін* [11, с. 300]; *Малеча налягала на хліб* [11, с. 306]; *Полонений взяв і дивився на хліб розгублено, непорозуміло і не йняв віри, не знав, що з цим хлібом робити* [11, с. 309]; *І спиртного в рот не беру* [11, с. 384]; *Цей останній подавав ознаки життя лише тоді, коли його кликали* [11, с. 383]; *Все якось одразу стало на своє місце* [11, с. 394]; *Кресафт більше не обмовився словом* [11, с. 401]; *Ми не знаходимо слів, щоб висловити своє обурення, своє презирство до тих безчесних браконьєрів* [11,

с. 456]. На нашу думку, вживання лексично нерозкладних словосполучень у ролі дієслів є стилістично зумовленим.

У текстах оповідань О. Гончара не виявлено простих дієслівних присудків, виражених дієсловом у формі інфінітива. А. П. Загнітко вважає, що в сучасній українській мові вони не є поширеним явищем, адже використовують їх здебільшого в розмовному мовленні [13]. Прості дієслівні присудки в сучасній українській мові можуть бути ускладнені частками, повторенням того самого дієслова в одній або різних часових формах, додаванням у препозиції дієслова *взяти* в такій самій формі, частіше в поєднанні зі сполучниками. У малій прозі Олеся Гончара найпоширенішим ускладнювачем простих дієслівних присудків є порівняльні частки *неначе* та *ніби*: *Неначе наступає друга весна* [11, с. 293]; *Неначе вмер хтось у хаті* [11, с. 294]; *Вона ніби й не почувла, зате почув гладкошійй, схожий на відставного боксера, боцман, що стояв біля трапа...* [11, с. 405].

Подеколи у текстах творів Олеся Гончара трапляються присудки, ускладнені повторенням дієслова в однаковій часовій формі: *А будівництво йшло та йшло* [11, с. 293]; *А кінь його негодований похнюплено тюпав і тюпав у ті недосяжні нереальні Карпати* [11, с. 402].

Як ми вже зазначали у першому розділі, інфінітивні присудки в українській мові вживаються вкрай рідко. Теж саме спостерігається і у малій прозі Олеся Гончара. Під час добору фактичного матеріалу нами не було виявлено жодного інфінітивного присудка.

Ще одним різновидом простого дієслівного присудка є вигуковий (вигуково-дієслівний). Він виражений вигуками, що зазнали дієслівної транспозиції: *І раз-раз – уже всі мої сухарі в Лідиній кишені...* [11, с. 488]; *Я бачу, як він чатує, як то присяде, то схопиться і, приклавшись б'є, б'є, і звідти, з сутіні неба, ледве не на голову йому раптом – гун! гун!* [11, с. 460]. Такі присудки мало репрезентовані в оповіданнях О. Гончара. Тож лексично виражений простий дієслівний присудок у малій прозі Олеся Гончара, так само

як і в сучасній українській мові, може бути представлений у двох різновидах – вигуково-дієслівному та власне-дієслівному.

Нульовий (лексично не виражений) простий дієслівний присудок здебільшого вживається в реченнях, які у сучасному мовознавстві називають еліптичними. У малій прозі О. Гончара такий різновид присудка вживаний спорадично: *У мене свій метод* [11, с. 347]. На думку І. Р. Вихованця подібні речення в плані семантики є повними, а з формального боку – неповними [3].

Отже, простий дієслівний присудок широко репрезентований у малій прозі О.Гончара. Найбільш уживаним є простий неускладнений, а зважаючи на досліджуваний матеріал (оповідання), Олесь Гончар досить часто у текстах вживає прості дієслівні присудки, виражені фразеологізмами та лексично нерозкладними словосполученнями, що є характерним для художнього стилю. У малій прозі Олесь Гончара прості дієслівні присудки становлять переважну більшість, а саме 1879, що у відсотках складає 80,03%.

4.2. Складений дієслівний присудок у малій прозі Олесь Гончара

Складений дієслівний присудок у малій прозі Олесь Гончара вживається значно рідше, ніж простий дієслівний. Він являє собою поєднання інфінітива повнозначного дієслова та дієслова із фазовою або модальною семантикою. В оповіданнях та новелах Олесь Гончара складені дієслівні присудки, у яких наявні допоміжні дієслова з фазовою семантикою, досить уживані. Найчастіше трапляються складені дієслівні присудки із фазовими допоміжними дієсловами *починати, переставати, ставати, заходитися, заповзятися, братися, зоставатися: ...а цієї весни почала викладати (коси) по-дівочому – короною* [11, с. 273]; *І туфлі стала носити на високому каблучі, хоча на зріст не могла поскаржитись* ...[11, с. 273]; *Зелень поступово притьмарювались, де-не-де вже почали проступати на ній приляклі, іржаві плями* [11, с. 282]; *І, викликаючи по черзі далекі, тонучі в серці бригади, Зоя, не тямлячись, починає ділитися з ними своїм багатством* [11, с. 289]; *Одного вечора почала гаснути*

електрика в наших хатах [11, с. 294]; Мама сказала, що це не страшно, а тьотя Ліда, хоч і випила, проте зауважила, що таки страшно і **стала розповідати** про якусь військову автошколу, що везла з війни трофейне устаткування, і як хлопці-шофери добули десь там сулію спирту та вночі потай від начальника колони почастувались, а коли поїхали далі, в дорозі водії **почали** раптом ...**сліпнути**. [11, с. 306]; Потім він за своїм звичаєм, **почав** їх **запитувати**, визнаючи наскільки добре засвоєно матеріал [11, с. 315]; Спочатку це тішило, але згодом уже **починало драгувати** [11, с. 346]; Незабаром на столі **почали з'являтися** миски й полумиски [11, с. 348]; Коли зайшов у кузню, ковалі **перестали гриміти** своїми молотками і, закуривши, з готовністю відповідали на його запитання [11, с. 453]; І ось вони **почали їсти** [11, с. 362]; Адже він тільки **починає жити**, його люблять дівчата... [11, с. 394]; Під їхнім обстрілом Кухаренко **починає** себе так **відчувати**, ніби й справді вчинив злочин... [11, с. 399]; Доки дядько, присівши навпочіпки, прикурює з вогнища, ми **починаємо розпитувати** його про тутешні місця... [11, с. 455]; Йдемо до машини, і тільки тепер я помічаю, що небо вже зовсім чисте, хмар нема і сонце піднявшись ген-ген, **починає припікати** [11, с. 462]; Тільки гляне на в'язанки дівчини в інших, на свою «крякуху», як одразу **починає соватись** [11, с. 464]; Дівчина стрибнула на підлогу, **стала** швидко **одягатись** [11, с. 273]; Карпо Васильович, враз помолоділий, з'явився на танку і, скинувши кашкет, **став дивитися** вгору.... [11, с. 288]; Хай би перейшла Оксана на лісозахисну, може, забув би про неї Сава Грек і **став би помічати** інших! [11, с. 285]; А син мій незабаром **став збиратися** на Дніпробуд [11, с. 293]; Цілі села **стали переселятися** далі від берега, в степ [11, с. 293]; Спочатку затопило Осауленкову леваду, що тяглося низом край села, потім **стали меншати** пороги... [11, с. 293]; Починаючи з цього дня, Усман **став ждати** від Марти листа [11, с. 300]; Перехожі **стали озиратися** [11, с. 301]; Громадянин в шубі знизав плечима, поправив на носі масивні окуляри і **став** голосно, як відозву, **читати** інтимне дівоче послання, тут же перекладаючи його для Усмана [11, с. 301]; І, обернувшись до гостя спиною, **став крутити** цигарку

чорними, замуленими по лікті рукавами [11, с. 319]; Закурюючи після сніданку, знов **стали** гуртом **приміряти** – чиїх все-таки рук робота? [11, с. 328]; Кучер зупинив коней і байдуже **став закурювати**, а голова рушив із скульптором до соняшників [11, с. 354]; При наближенні Шелюженка Стефа з неприхованою жадібністю **стала розглядати** його... [11, с. 357]; Маша, схопившись, **стала знов викурювати** головешкою комарів [11, с. 368]; Потім поступово **стали розходитись** – хто до табору, хто поза табором, і край озера незабаром **зосталось стояти** їх лише двоє: Маша і Шелюженко [11, с. 372]; Але він **не став ждати** [11, с. 380]; Вибравшись десь із долини, він **став** повільно **рухатись** пагорбом [11, с. 386]; Висунувши руки крізь брезент, **став відгрібати** сніг [11, с. 395]; **Стала підійматись** на місток – він і собі за нею на східці [11, с.413]; Вартові через якийсь час **стали нагадувати** Ларисі, що вже годі, пора, мовляв, але вона й не чула...[11, с. 433]; Це була доречна засторога перед нальотами залізних шулік, що, здається, **заповзявся** в ці дні **розтерзати** колону [11, с. 277]; Недовго думаючи, взяла ніж, засукала рукава і **заходилася вишкрібати** дьоготь ножем [11, с. 327]; Меланія мовби навмисне **заповзялася розвінчати** всі його творчі задуми [11, с. 346]; Незважаючи на щирі протести гостя, жінка **заповзялася нести** його багаж [11, с. 348]; Обрадувана, просяяна, збігши до річки, **взялася його читати**, та , видно, лист виявився не таким,на який сподівалась...[11, с. 359]; Волейбольну сітку Маша **взялась напинати** сама [11, с. 366]; Інші гравці мінялись, а Маша, здавалось, **заповзялася всіх переграти**...[11, с. 367]; Уже коли порон пристав до берега і Шелюженко **взявся викочувати** мотоцикл...[11, с. 379]; Сторож **заходився розплутувати** віжки, міцно намотані на задубілій уже руці [11, с. 403]; Довгов'язий шофер раз у раз, зіскочивши з машини, весело **брався перевертати** гостре, що напало під час зливи, каміняччя, складаючи його з дороги в провалля [11, с. 342]; Коли зайшов у кузню, ковалі **перестали гриміти** своїми молотками і, закуривши, з готовністю відповідали на його запитання [11, с. 234].

Щодо складених дієслівних присудків, у яких наявні допоміжні дієслова із модальною семантикою, то у малій прозі Олеся Гончара вони також дуже розповсюджені. Найбільш уживаним є модальне дієслово *могти*, а точніше його форми *може* (3 особа, однина, майбутній час, недоконаний вид), *могла* (3 особа, однина, минулий час, недоконаний вид), *міг* (3 особа, однина, минулий час, чоловічий рід, недоконаний вид) *могли* (3 особа, множина, минулий час, недоконаний вид), *могло* (3 особа, однина, минулий час, середній рід, недоконаний вид), *зможуть* (3 особа, однина, майбутній час, доконаний вид): *Щодо абрикосів, то це була правдива історія, котрої Онисько Артемович не міг, на жаль, нічим спростувати* [11, с. 319]; *Вже подумував, що могла б стати йому файною дружиною* [11, с. 330]; *Але це не могло бути громом, бо небо було чисте, і до того ж прогуркотіло десь унизу, в лунку оглушеній потоком ущелині...* [11, с. 337]; *Тоді я зможу показати тобі, де вітри з хмарами воюють* [11, с. 338]; *Якби могла догукнути до них, подякувати за цю чудову дорогу, що вони залишили їй у подарунок* [11, с. 432]; *Меланія не могла похвастатися своєю вродою* [11, с. 345]; *...скульптор уявляв собі Меланію в різних обставинах, але ніщо вже, здається, могло похитнути його першого враження.* [11, с. 350]; *Скульптор ще довго чув їхній щирий пирскаючий сміх і, уявляючи, що дівчата могли сміятися з нього, навіть не ображався* [11, с. 353]; *Якби могла одного чоловіка в себе залюбити – сама їм усі плавні викорчувала б!* [11, с. 368]; *Чим міг він відповісти їй тепер?* [11, с. 374]; *Блиск її очей уночі – не міг він його забути в поїзді, це стало кращим, що бачив він будь – коли в житті* [11, с. 379]; *А втім, не всі зможуть поховатись від негоди по пароплавних затишках...* [11, с. 404]; *...механізатори їхні трактором на озера поплуганились, бо не могли ж вони пропустити відкриття сезону!* [11, с. 440]; *Ми ще могли б поспати, але сон уже не йде...*[11, с.459]; *Отже, відвезли, здали його з братвою, не знають, як буде, а поки що можуть дух преревести, не боячись його бешкетів, – тепер їй знову ночами тільки сосни на узліссі, як море шумлять* [11, с. 471]; *Зоя на мить уявила, що батько взагалі міг би ввести Оксану в дім...* [11, с. 275]; *В ті дні Зоя*

лише коли-не-коли **могла розмовляти** з батьком [11, с. 277]; Раз у раз вибухали десь боєприпаси, щомиті **могли спалахнути** на коліях численні цистерни з пальним... [11, с. 278]; І справді, що, здавалося би, Карпові Лисогорові до цієї станції, **міг би триматись**, від неї подалі, пальним зарядився б десь в іншому місці... [11, с. 278]; Їй здавалось , що при певних зусиллях людина **може протистояти** цим віковим принизливим почуттям [11, с. 279]; По самому лише подиху дівчини, по її першій інтонації досвідчений бригадир уже **може визначити**, хто з ними сьогодні буде розмовляти зверху і що йому віщує така розмова [11, с. 279]; Здається, він хоч би й хотів, уже **не міг пересилити** себе [11, с. 307].

Допоміжне дієслово *мусити* у малій прозі Олеся Гончара вживане значно рідше. Найбільш розповсюджені дієслова: *мусили* (3 особа, минулий час, множина, недоконаний вид), *мусять* (3 особа, множина, недоконаний вид); *мусила* (3 особа, однина, жіночий рід, недоконаний вид), *мусить* (3 особа, однин, чоловічий рід, недоконаний вид): ....вони **мусили чатувати**, поглядаючи на годинники [11, с. 311]; І хіба не безглуздо, що через оці його листи з'їжджені скати (ніяк не може добитися нових!) десь там **мусять загинути** люди [11, с. 392]; Це **мусило статись** [11, с. 398]; ...*Стефа мусила погодитись*, що це його, робітникові, турбота [11, с. 365]; **Мусили** тоді самі на протязі кілометрів **вигачувати** собі дорогу [11, с. 277]; Само собою вважалось, що Зоя **мусить** їм все **дарувати**, все **пробачати**... [11, с. 279].

У малій прозі Олеся Гончара трапляються складені дієслівні присудки із допоміжними дієсловами *намагатися*, *встигнути* тощо: *Бентежно оглядаючи їх*, Зоя **намагалась визначити**, яким із них уже «все видно», а які ще нічого не знають [11, с. 288]; *Гість не встиг* **доказати** [11, с. 345]; *Чутка про скульптора встигла* **облетіти** село, і скрізь, де він з'являвся, його зустрічали привітно й люб'язно [11, с. 349]. Інколи у ролі фазових виступають дієслова: *пробувати*, *кинутися*, *метнутися*, *піти*. У малій прозі Олеся Гончара складені дієслівні присудки з такими компонентами рідко використовуються: *Лісоруби*

та дівчата засміялись, а майстрів помічник і справді **кинувся виганяти** кіз... [11, с. 362].

Функцію модальних дієслів можуть виконувати модальні предикативні прикметники повної чи короткої форми, які поєднуються із дієслівною зв'язкою *бути* (*повинен, змушений, спроможний, ладен, схильний* та ін.), а також сталі сполуки *мати підстави, в силі, не в силі, в змозі, не в змозі* у поєднанні із дієслівною зв'язкою *бути*. У оповіданнях О. Гончара таких присудків не виявлено.

У ролі головного компонента складеного дієслівного присудка, крім звичайного інфінітива, може виступати фразеологічна сполука зі стрижневим інфінітивним компонентом: ***Взялися разом з ними кувати перемогу для фронту*** [11, с. 295]; *Михайло Іванович, який стояв на сирті, здається, **міг би їх рукою дістати*** [11, с. 551]. В оповіданнях Олесея Гончара складені дієслівні присудки із головним компонентом, який виражений сталим сполученням слів, є стилістично обумовленими.

Структура складеного дієслівного присудка може бути ускладнена. У малій прозі Олесея Гончара наявні присудки з такими ускладнювачами:

1) поєднанням компонентів із фазовою та модальною семантикою: *І в такий час, коли жнива в розпалі, вони **повинні почати виконувати** план...* [11, с. 400];

2) порівняльними частками: *Молоді деревця поїд вікнами контори зморено опустили своє віття, **мовби хотіли заховатись** у власну тінь* [11, с. 342]; *Мовби **збирається відкрити** нам щось своє, заповітне, виняткове, може, навіть зв'язане з його молодістю...* [11, с. 443].

Отже, складений дієслівний присудок, так само як і простий дієслівний, широко репрезентований у малій прозі Олесея Гончара. Найпоширенішими допоміжними компонентами таких присудків постають різні форми дієслів *могти* та *мусити*. Трапляються також складені дієслівні присудки, основні компоненти яких виражені фразеологізмами, та присудки, ускладнені порівняльними частками, а також поєднанням дієслів із фазовою та модальною

семантикою. У малій прозі Олеся Гончара ми виділили 287 складених дієслівних присудків, що у відсотковому співвідношенні становить 12,22 %.

4.3. Складений іменний присудок у малій прозі Олеся Гончара

У малій прозі Олеся Гончара складені іменні присудки трапляються значно рідше, ніж прості та складені дієслівні. Функцію основного компонента у таких присудках можуть виконувати іменники, прикметники, числівники у всіх формах, крім кличного відмінка, а допоміжного – особово-способові та особово-часові форми дієслова-зв'язки, яке вказує на вживання іменної частини мови у ролі присудка.

У малій прозі Олеся Гончара найбільш поширеними є присудки, утворені поєднанням іменника із власне зв'язкою *бути*: *Чоловік мій теж був корінний дніпровець, лоцманував з товаришами* [11, с. 292]; *Це буде нагадувати мені ті часи, коли я був бійцем вашої четвертої роти...*[11, с. 310]; *Усман пішов на хазяйську половину, і вартові, походжаючи попід вікнам, були свідками його тріумфу* [11, с. 299]; *Це були ті самі хлопчачки, з яких він змалював собі ескіз на майбутнє* [11, с. 351]. У текстах оповідань наявні також складені іменні присудки, основний компонент яких виражений прикметником у поєднанні із лексично вираженою та нульовою зв'язкою власне-зв'язкою *бути*: *Тепер двері туди були забиті наглухо, зрушені балкони ледве трималися, готові обвалитися під найменшою вагою* [11, с. 310]; *Холодним був його погляд* [11, с. 483]; *Невже це кінець?* [11, с. 472]; *Зоя – радистка-диспетчер* [11, с. 276]; *Пожежа в степу — завжди небезпечна річ...*[11, с. 323]. Зрідка трапляються в малій прозі Олеся Гончара складені іменні присудки із невластивими зв'язками: *Ця підкреслена веселість здавалась Ользі напускною* [11, с. 482].

За І. Р. Вихованцем, спеціалізованими формами для вираження основного компонента іменного присудка є називний, орудний та знахідний відмінки [2, с. 79]: *...Ольга була не інакше, як жертва чиєїсь помсти* [11, с. 480]; *Білий хліб легший* [11, с. 303]; *Бери , бери, нарізуй...Ти ж господар*

[11, с. 305]; *Усман пішов на хазяйську половину, і вартові, походжаючи по під вікнам, були свідками його триумфу* [11, с. 299]; *Це буде нагадувати мені ті часи, коли я був бійцем вашої четвертої роти...* [11, с. 310]; **Найближчою людиною їй тут була її подруга Стефа, обважніла блондинка з гніздом кіс на голові...**[11, с. 357]; *Ні, це не жарти!* [11, с. 413]; *Той перший, що прийшов допитувати Діденка, був певен, що причина всьому – вино* [11, с. 428]; *Цей птах... Він і для мене святий!* [11, с. 484]; *Невже це кінець?* [11, с. 472]. *Це справжня солдатська розкіш – оця м'яка земля під боком...* [11, с. 311]; *Возник – то людина.* [11, с. 398]; *Хлопець з очима синіми і чоботи – то образ визволення.* [11, с. 471]; *Біле – то її груди.* [11, с. 360]; *Буря в полі – це не жарти!* [11, с. 413]; *Стьопа – бригадир суворим тоном попереджує мене, як новачка, що бити їх не можна, що бити чайку – це сором і ганьба для мисливця.* [11, с. 446];

У текстах малої прози Олеся Гончара наявні також складені іменні присудки, ускладнені порівняльними зворотами: **Були для села ніби барометром** [11, с. 292].

Отже, у малій прозі Олеся Гончара складені іменні присудки вживаються не часто, їх кількість обмежена. Найпоширенішими є складені іменні присудки, основні компоненти яких виражені прикметниками та іменниками у поєднанні з власне-зв'язками (найбільш уживана дієслівна зв'язка *бути*). Іменний компонент складеного іменного присудка переважно вживається у формах називного та орудного відмінків. Серед ускладнювачів наявні лише порівняльні частки. У текстах малої прози Олеся Гончара було виявлено 141 складений іменний присудок, що у відсотках становить 6,01% від загальної кількості присудків.

4.4. Складений прислівниковий присудок у малій прозі Олеся Гончара

Складений прислівниковий присудок у сучасній українській мові досі є предметом для дискусій. Наприклад М. У. Каранська кваліфікує його як присудок у формі категорії стану. І. К. Білодід та К. Ф. Шульжук взагалі не виділяють його як окремий тип, а відстоюють думку про те, що це складений іменний присудок із основним компонентом, який виражений прислівником. На відміну від попередніх мовознавців, О. В. Годз та Б. М. Кулик вважають, що складений прислівниковий присудок є окремим типом.

Як ми вже зазначали у першому розділі, функцію основної частини складеного прислівникового присудка зазвичай виконують компаративні і суперлативні прислівники зі значенням ступеня або міри та означальні прислівники оцінної семантики, а також співвідносні з ними компаративи і суперлативи.

Аналіз фактичного матеріалу, а саме малої прози Олеся Гончара свідчить про те, що у ролі основної частини складеного прислівникового присудка використовується значно ширше коло прислівників. У текстах малої прози Олеся Гончара трапляються складені прислівникові присудки головні компоненти яких виражені означальними прислівниками оцінної семантики та співвідносними з ними компаративами й суперлативами (*добре, гарно, мудро, погано, любо* тощо): *Художнику тут було важко!* [11, с. 466] Також в оповіданнях у незначній кількості представлені складені прислівникові присудки із головним компонентом, що виражає модальну семантику (*можливо, неможливо*): *Це – неможливо, Мамо!* [11, с. 373] У текстах малої прози Олеся Гончара нами ще були виявлені означальні прислівники просторової семантики: *До табору було далеко.* [11, с. 393] Також у малій прозі Олеся Гончара функціонують складені прислівникові присудки, головні компоненти яких мають кількісну семантику (*досить, достатньо, недостатньо, вдосталь* тощо): *Тут сентиментальностей буде вдосталь.* [11, с. 472]; *Але грузовиків було недостатньо.* [11, с. 396]

Отже, незважаючи на те, що складений прислівниковий присудок досі є об'єктом для дискусій, ми кваліфікуємо його як окремий тип присудків.

Здебільшого це складені прислівникові присудки, основні компоненти яких виражені: означальними прислівниками оцінної семантики, модальними прислівниками та прислівниками із просторовою семантикою. У текстах малої прози Олеся Гончара цей тип присудків не є продуктивним. Письменник послуговується ними вкрай рідко. Здебільшого в оповіданнях наявні складені прислівникові присудки, головні компоненти яких виражені означальними прислівниками оцінної семантики, прислівниками з просторовою семантикою та модальними прислівниками. У малій прозі Олеся Гончара нами було виявлено усього 5 складених прислівникових присудків, у відсотках дорівнює 0,34 %.

4.5. Складний присудок у малій прозі Олеся Гончара

У творчому доробку Олеся Гончара найбільш уживаними є подвійні присудки з дієслівними компонентами процесуально-локативної семантики *стояти, сидіти*: *Іван Оскарович після цього сидів понурений* [11, с. 517]; *Тиша стояла якась неспокійна* [11, с. 482]; *Перший стояв якусь хвилю в задумі, спрямувавши погляд у колючу гущавінь посадки* [11, с. 402]; *І машина стояла на колесах цілісінька* [11, с. 393]; *Комбат стояв приголомшений одвертим Усмановим признанням* [11, с. 298]; *Зоя стоїть задумана, проводить машину очима.* [11, с. 281]; зі значенням спрямованого руху: *Меланія вийшла з дівчатами виряджена, як на весілля.* [11, с. 353]; *Приїхав юнаком, а зараз стоїть перед нами – в тюбетейці, з люлькою в зубах – уже літній сивуватий чоловік з вольовим, мужнім обличчям трударя* [11, с. 467].

Отже, порівняно із простим або складеним дієслівним, у малій прозі Олеся Гончара складний (або подвійний) присудок мало репрезентований. Переважну більшість становлять подвійні присудки, у складі яких є дієслівні компоненти із процесуально-локативним значенням, а саме дієслова *стояти* та *сидіти*. Рідше трапляються подвійні присудки з дієслівними компонентами, що позначають спрямований рух: *вийшла* та *приїхала*. Під час кількісного аналізу

фактичного матеріалу нами було виявлено 8 прикладів складних присудків, що у відсотковому співвідношенні становить 0,21%.

Отже, у малій прозі Олеся Гончара функціонують практично всі типи присудків (окрім інфінітивного). Письменник у своїх творах здебільшого послуговується простими та складеними дієслівними присудками, які можуть бути ускладненими. Досить поширеними є присудки, які виражені нерозкладними словосполученнями, що є досить природнім для художнього стилю.

ВИСНОВКИ

У сучасному мовознавстві досить активно вивчають питання про визначення головних членів речення, а також створення їх досконалої типології. Проблема потреби комплексного аналізу головних членів простих двоскладних речень на матеріалі малої прози Олеся Гончара набула особливої актуальності у зв'язку із недостатнім ступенем вивчення їхньої структури та стилістичного використання у творчому доробку письменника. В українській мові найбільшу групу становлять прості підмети, що у більшості випадків виражені іменниками або займенниками (заперечними, вказівними, неозначеними, означальними, неозначеними,) у формі називного відмінка. У мовотворчості Олеся Гончара ці форми вираження також становлять переважну

більшість – 77,1 %. Проте в аналізованих творах зовсім немає прикладів вживання службових частин мови у ролі простого підмета.

У творчому доробку письменника складених підметів порівняно менше, ніж простих. Найбільш розповсюдженими є підмети, виражені поєднанням іменників у формі родового відмінка та кількісних чи порядкових числівників. У текстах оповідань Олеся Гончара достатньо продуктивним способом вираження цього типу підметів є фразеологізми. Складений підмет не має такої частоти вживання, як простий. Складені підмети становлять 560 прикладів, що у відсотках складає 22,8 %.

У малій прозі Олеся Гончара прості дієслівні присудки становлять переважну більшість, а саме 1879, що у відсотках дорівнює 80,03%.

Досить часто у новелах та оповіданнях Олеся Гончара трапляються складені дієслівні присудки, які урізноманітнюють стиль художнього мовлення. Їх усього 287 (12,22 %) Вони становлять собою поєднання двох дієслівних форм, з яких одна є інфінітивом, а друга змінюваною формою допоміжного дієслова з фазовим чи модальним значенням. Окрім простого та складеного дієслівних присудків, досить часто письменник уживає складені іменні присудки. Їх у текстах малої прози Олеся Гончара 141 (6, 01%). Вони становлять собою поєднання дієслівної допоміжної форми з іменною частиною, а саме іменником, прикметником, дієприкметником або уподібненими до них частинами мови.

З приводу складеного прислівникового присудка у сучасних синтаксичних працях також немає єдиного погляду. Значна кількість мовознавців зараховують його до складеного іменного і не вважають його окремим типом. У творчому доробку Олеся Гончара він мало репрезентований. У текстах малої прози таких присудків лише 8, що у відсотковому відношенні становить усього 0,34 %.

Складний присудок є найдискусійнішим з усіх типів присудків у сучасному мовознавстві. До сьогодні немає єдиного підходу до їх виокремлення. Вони являють собою поєднання простого дієслівного та

складеного або двох простих дієслівних. У малій прозі Олеся Гончара репрезентований у незначній кількості, усього 8 прикладів, що у відсотковому співвідношенні становить усього лише 0,21%.

Отже, найбільш уживаними в малій прозі Олеся Гончара, як і загалом в українській мові, постають прості підмети і прості дієслівні присудки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2005. 270 с.
2. Булаховський Л. А. Основні синтаксичні поняття в застосуванні до простого речення. Київ: Рад. школа, 1958. 24с.
3. Висоцький А. В. Прислівники як виразники формально-синтаксичних функцій дієслова. *[Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови.](#)* Київ, 2014. Вип. 11. С. 69–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2014_11_18

4. Вихованець І. Р. Аналітизм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Вид-во “Укр. енцикл ” ім. М. П. Бажана, 2000. С. 23.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. фак. вуз. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
6. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 224 с.
7. Вихованець І. Р. Синтаксис словосполучення і простого речення: монографія. Київ: Наук. думка, 1975. 365 с.
8. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. думка, 1983. 219 с.
9. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики української мови / за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
10. Годз О. В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2013. 18 с.
11. Гончар О. Т. Твори : у 6 т. / вступ. ст. проф. В. В. Фащенко. Київ : Дніпро, 1979. Т. 5. 518 с.
12. Городенська К. Г. Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові. *Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики* : зб. наук. праць. Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2010. С. 91–98.
13. Городенська К. Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієслова. *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. Сер. 10. *Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2008. Вип. 4. С. 110–114.
14. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ “Академія”, 2010. 384 с.
15. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

16. Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ, 1975. С. 59–85.
17. Іваницька Н. Л. Трьохелементний присудок в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1973. № 1. С. 16–24.
18. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова – присудка. *Мовознавство*. 1985. № 1. С. 39–43.
19. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 24 с.
20. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посіб. Київ : НМК ВО, 1992. 400 с.
21. Карцевский С. О. Повторительный курс русского языка: С. О. Карцевский. М.-Л. : Гос. Изд-во. 112 с
22. Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням. УМЛШ. 1982. № 1. С. 36–39.
23. Косенко К. О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 192 с.
24. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Рад. шк., 1965. 282 с.
25. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
26. Мигирич В. Н. Принципы изучения членов предложения. НДВШ. Филологические науки. 1961. № 3. С. 40–41.
27. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. 2-е вид., перероб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
28. Москаленко Н. А. Підмети, виражені словосполученням. УМЛШ. 1970. № 9. С. 23–33.

29. Мразек Р. Синтаксис русского творительного: структурно-сравнительное исследование. Praha : Stát. ped. nakl, 1964. 285 с.
30. Недбайло Л. І. Структура підмета / Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). Київ, 1975. С. 46–59.
31. Ожоган В. Займенникові слова в граматичній структурі сучасної української мови / Василь Ожоган. Київ : НАН України, Ін-т укр. мови, 1997. 231 с.
32. Пискун А. О. Типы составного и сложного сказуемого в современном украинском литературном языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Львов, 1972. 20 с.
33. Піскун Г. О. Складений присудок і його структурні типи. *Синтаксична будова української мови*. Київ. 1968. С. 83–91.
34. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 167 с.
35. Плющ М. Я. Прийменниково-відмінкова форма іменника у функції іменного складеного присудка. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. С. 47 – 53.
36. Плющ М. Я. Системна організація граматичної будови української мови. Таблиці. Схеми : навч. посіб. Київ : Вид. дім «Слово», 2015. 264 с.
37. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні : вибрані праці. Київ : Вид-во Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2011. 362 с.
38. Распопов И. П. К вопросу о предикативности. *Вопросы языкознания*. 1958. № 5. С. 70–77.
39. Родіонова І. С. Семантична структура субстантивних словосполучень (на матеріалі іменних метафор). Семантика і функції граматичних структур. Київ : НМК ВО, 1991. С. 90–97.

40. Семантические типы предикатов / Т. В. Булыгина, О. Н. Селиверстова, Н. А. Ишевская и др. ; отв. ред. О. Н. Селиверстова. Москва : Наука, 1982. 365 с.
41. Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки): Кол. монографія М.А.Жовтобрюх (відп. ред.), І.Р.Вихованець, А.П.Грищенко, С.Я.Єрмоленко, М.Я.Плющ та ін. – Київ: Наук. думка, 1975. 222 с
42. Синявський О. Норми української літературної мови. Харків ; Київ : Літ. і мистецтво, 1931. 306 с.
43. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посіб. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
44. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. 3-є вид., перероб. Відень, 1914. 202 с.
45. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. Москва : Наука, 1981. 360 с.
46. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 516 с.
47. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломійцева та ін. ; за ред. А. К. Мойсієнка. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання, 2013. 238 с.
48. Федик О. С. Субстантивні словосполучення з родовим кількості. *УМЛШ*. 1979. № 9. С. 31–35.
49. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды / под ред. М. Н. Петерсона . М. : Учпедгиз, 1956. Т. 1. 450 с.
50. Христіанінова Р. Подвійний присудок у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. на пошану член-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 237-249.

51. Христіанінова Р. О. Речення з подвійними присудками: формально-граматичні та семантико-функційні особливості. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки* : зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. Бердянськ : ФО – П Ткачук О. В., 2015. Вип. VIII. С. 75–82.
52. Христіанінова Р. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 182–201.
53. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. 4-е изд. Л. : Учпедгиз, 1941. 620 с.
54. Швець Р. Д. Особливий випадок вираження присудка в сучасній українській мові : на доп. студ.-філол. заоч. від-ня. Одеса : ОДУ, 1961. 31 с.
55. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.
56. Юрченко В. С. Сказуемое (на материале русского языка). *Вопросы языкознания*. 1977. № 6. С. 71–84.
57. Dixon R. M. W. A new Approach to English grammar on semantic principles. New York & Oxford : Oxford Univ. Press, 1991. 398 p.
58. Eisenberg P. Grundriß der deutschen Grammatik. Band 2 : Der Satz. Stuttgart : Stuttgart – Weimar, 2004. 564 p.
59. Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia / pod red. R. Grzegorzycowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. 2-e wyd., zmienione. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1998. 634 s.
60. Mluvnické češtiny (3). Skladba / věd. red. J. Petr. Praha : Academia, 1987. 748 s.
61. Podręczna gramatyka języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2010. 335 s.

